

TÜRKİYE'Yİ BEKLEYEN YENİ NESİL GÜMRÜK BİRLİĞİ ÜZERİNE DÜŐÜNCELER

T. MESUT EREN*

Öz

Türkiye ile Avrupa Birliği (AB) 1996 yılından bu yana daha önce örneği görülmemiŐ bir ekonomik entegrasyon süreci içine girmiştir. Taraflar arasındaki sanayi ürünleri ticareti ile işlenmiŐ bazı tarım ürünlerini kapsayan bu kısmi gümrük birliği (bundan sonra GB ifadesiyle anılacak olan Türkiye ile AB arasında 1/95 Ortaklık Konseyi Kararı'na dayalı iliŐkiyi anlatmaktadır) hem işleyiş hem de kapsam dışı kalan sektörler nedeniyle bazı sorunlar yaratmaktadır. Bu sorunların giderilmesi için güncellenme adı altında bir revizyon yapılması gereği taraflarca kabul edilmiş olmasına rağmen siyasi bazı nedenlerle bu süreç bekletilmektedir. İlişkilerde normalleşme sağlandığında bu konu ilk gündeme gelecek başlık olacaktır. Güncellemeden Türkiye'nin beklentisi GB'nin tarım ürünleri, hizmetler sektörü ve kamu alımlarını içine alacak şekilde genişletilmesidir. Ayrıca, Türkiye'nin serbest ticaret anlaşmaları (STA) üzerinden AB'nin ticaret politikasına uyum konusunda yaşadığı sorunlara çözüm bulunması ve genişleyen sektörel kapsama alanının sağlayacağı ekonomik faydalar da Türkiye'nin beklentileri olarak tanımlanabilir.

Bu makalede, AB'nin 2009 sonrası dönemde STA imzalamış olduğu bir çok ülkeyle yaptığı anlaşmalar incelenmiŐ, AB'nin yeni politika öncelikleri olan Yeşil Mutabakat yükümlölükleri ile birlikte iklim değişikliğiyle mücadele ve sürdürülebilir kalkınma hedefleri gibi yeni dönemdeki tercih ve önceliklerinin anlaşmaların tümünde yer aldığı görülmüştür. Türkiye ile AB arasındaki GB, güncellenme veya modernize edilme aşamasına geldiğinde AB'nin Türkiye'yi yeni nesil ve çok daha kapsamlı bir anlaşma ile karşı karşıya bırakacağı düşünölmektedir. AB'nin Türkiye'ye de 1995 tarihli Ortaklık Konseyi Kararı'ndan çok daha kapsamlı, yeni koşullar öne süreceği, bu koŐulların da kolayca karşılanacak koşullar olmadığı, zaman alan ve yüksek maliyetli bazı yükümlölükler içereceği öngörülmektedir. Bu nedenle Türkiye'nin hazırlıklarını

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, Avrupa AraŐtırmaları Enstitüsü, Avrupa Birliği İktisadı ve İşletme Anabilim Dalı, mesut.eren@marmara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6991-0251.

bu yeni nesil anlaşmaya göre yapması gerektiği hem özel sektör hem de kamu sektörünün bu koşullara uyum ile ilgili çalışmalar yapması gerektiği sonucuna varılmıştır. Ortaya konulan bu beklenti, yeni anlaşmayı müzakere edecek olan yetkililere yol gösterici olacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Türkiye, Avrupa Birliği, Gümrük Birliği, Serbest Ticaret Anlaşmaları, Sürdürülebilir Kalkınma*

REFLECTIONS ON THE NEW GENERATION CUSTOMS UNION AWAITING TÜRKİYE

Abstract

Since 1996, Türkiye and the European Union (EU) have engaged in an unprecedented economic integration process. The partial customs union (CU) covering industrial goods trade and some processed agricultural products between the parties has created some problems due to both its operation and the sectors excluded from its scope. Although the need for a revision under the name of updating to address these issues has been accepted by the parties, this process is being delayed for some political reasons. Once normalization is achieved in the relations, this issue will be the first topic to be addressed. Türkiye's expectations from the update are twofold. Firstly, the extension of the EU to agricultural products, services and public procurement is anticipated. Secondly, a solution to Turkey's harmonization problems with the EU's trade policy through free trade agreements (FTAs) is expected, as well as the economic benefits of the expanded sectoral coverage.

This article examines the agreements the EU has signed with numerous countries since 2009. The analysis reveals that the EU's new policy priorities, such as the Green Deal commitments, climate change mitigation, and sustainable development goals, are incorporated into all agreements in the new era. As the Customs Union between Türkiye and the EU reaches the stage of updating or modernization, it is anticipated that the EU will present Türkiye with a new generation and much more comprehensive agreement. It is also anticipated that the EU will propose conditions that are more comprehensive than those set out in the 1995 Association Council Decision for Türkiye. These conditions may contain obligations that are challenging and costly to meet. Consequently, it is concluded that both the private and public sectors must adapt to these conditions, and Türkiye must prepare for the new generation agreement. This expectation can inform the actions of public officials engaged in negotiating the new agreement.

Keywords: *Türkiye, European Union, Customs Union, Free Trade Agreements, Sustainable Development*

Giriş

Türkiye ile AB arasında 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe giren GB (OKK Kararı 1/95), geçen 28 yıllık dönemde güncelliğini yitirerek işleyişinde önemli aksamalar gösteren bir ekonomik bütünleşme haline gelmiştir. Bunun nedeni olarak GB'nin geçen zaman içerisinde genişletilemeyen kapsamı, işleyişindeki asimetrik yetki yapısı ve Türkiye'nin AB'nin Ticaret Politikasına, özellikle de STA'lara uyum konusunda karşılaştığı zorluklar gösterilebilir. Öte yandan, GB kapsamı dışında bırakılmış olan tarım ve hizmetler sektörleriyle kamu alımlarının giderek önem kazanması ve bu bağlamda sektörlerden gelen baskıların giderek artması da GB'nin güncellenmesi konusunun gündeme gelmesini hızlandırmıştır. Türkiye'nin karşılaştığı (ulaştırma ve vize alanlarındaki zorluklar vb.) veya Türkiye'nin AB tarafına uyguladığı ticareti engelleyici etki yaratan bazı önlemlerin (gümrüklerde iş yavaşlatma veya ek sertifikasyon talepleri vb.) neden olduğu karşılıklı sorunlar da güncellenmenin artık zorunlu olduğu kanısını pekiştirmiştir.

GB'nin işleyişi ile ilgili sorunların giderilmesi ve kapsamının genişletilmesi konusu AB'nin en çok uyumlaştırılmış politika alanlarından biri olan Ortak Ticaret Politikası kapsamındadır. Güncellenme konusunun AB'nin yetki alanına girmesi nedeniyle Komisyon harekete geçmiş hem kendi hazırladığı değerlendirme ve analizlerle (bkz. European Commission, 2015 ve 2021) hem de kurum dışı (Worldbank, 2014) bazı organizasyonlara yaptırdığı araştırmalarla güncellenmenin gerekli ve her iki taraf için de yararlı olduğu sonucunu ortaya koymuştur. Ancak, AB ile Türkiye arasındaki ilişkilerde yaşanan sorunlar ve Türkiye'deki bazı olumsuz siyasi gelişmeler nedeniyle Konsey, bu konuda doğrudan yetki isteyen Komisyona yetki vermemiş ve bekletme kararı almıştır (European Commission, 2016).

Diğer taraftan Birlik, uzun yıllar içerisinde geliştirdiği çevre politikaları ve uyarlanan iklim değişikliğiyle mücadele politikalarında çok uzun bir süredir öncü bir rol üstlenmiş durumdadır (bkz. Andersen, ve Liefferink, 1997: 21). İklim Değişikliği Sözleşmesi müzakerelerinin başladığı 1991 yılından bu yana AB, uluslararası alanda uyulması gereken sıkı taahhütler için yoğun çaba sarf ederek uluslararası iklim politikasına liderlik etmiştir (Oberthür ve Roche Kelly, 2008:36). AB, kendi içinde uyguladığı iddialı politika ve eylemler sayesinde uluslararası alanda etki alanını ve güvenilirliğini artırarak, küresel düzeyde oynadığı öncü rolünü güçlendirmiştir. AB, dünyanın en yüksek çevre standartlarına sahip ekonomik bölgesi olarak, çevre dostu ekonomilerin faaliyet göstermek zorunda olduğu, doğayı koruyan, insan sağlığının ve sürdürülebilir yaşam kalitesinin güvencesi olan bir çevre politikası ve iklim değişikliğiyle mücadele stratejisi izlemektedir. Bu stratejiler ve ilgili yasal düzenlemeler doğal yaşam alanlarının korunmasına, kaliteli hava ve su kaynaklarına, zehirli kimyasallarla pestisitlerin kullanımına getirilen kısıtlamalara ve iyi işleyen bir

atık yönetimi sistemine işlerlik kazandırmıştır. Çevre Politikasına ilişkin önlemler ulaştırma, sanayi, tarım, dış ticaret veya enerji gibi çok farklı sektörlerle ilişkili olduğu için Komisyon, bu alanlardaki düzenlemelerin ve uygulamaların iklim politikası için öngörülen hedeflere de hizmet etmesine çalışmaktadır. Ayrıca, AB, İklim değişikliği ile mücadele stratejilerini belirleyip, uygularken, çevre kirliliği ve iklim değişikliğinin yol açtığı zararların sınır ötesi, hatta global etkileri olması nedeniyle uluslararası düzlemde gerçekleşen müzakerelerde de başrolü oynamaktadır (Eren, 2021: 125).

Bu süreç içerisinde, Komisyon, Konsey'in istediği şekilde, yeni bir büyüme stratejisi gerçekleştirmek amacıyla 11 Aralık 2019 tarihinde Avrupa Yeşil Mutabakatı (AYM) adını verdiği bir iletişim belgesi yayınlamıştır. AYM, AB Ekonomisinin sürdürülebilir bir ekonomi haline getirilmesi için gerekli olan bir yol haritası veya belirlenen hedeflere varılmasını amaçlayan bir çeşit stratejik plan olarak tanımlanabilir.

AYM, AB için, 2050 yılına kadar ekonomik büyümenin kaynak kullanımından bağımsız duruma geldiği, net sera gazı emisyonunun da sıfır olduğu çok açık ve iddialı bir vizyon ortaya koymuştur. AYM'de ortaya konulan hedeflere ulaşabilmek için, ekonomiden, sanayiye, üretim ve tüketim süreçlerinden, büyük ölçekli altyapıya, ulaştırma, inşaat, gıda ve tarım sektörlerinden, vergilendirme ve sosyal yardımlara kadar ilgili tüm alanlarda, temiz enerji arzı ile ilgili makro düzeyli politikaların gözden geçirilmesi gerekmektedir. Bu hedeflere ulaşabilmek için ilk önce henüz tahrip olmamış doğal eko sistemlerin korunmasına ve bozulmuş olan alanların eski haline getirilmesine, kaynak kullanımının sürdürülebilir olmasına ve insan sağlığına verilen önemin artırılmasına gerek bulunmaktadır. AYM'de belirlenen hedeflere ulaşılabilmesi için ilgili tüm politika araçlarının eş güdüm içerisinde ve tutarlı bir şekilde kullanılması gerekir. Regülasyon ve standart belirleme, yatırım ve inovasyon, Üye Devletler düzeyindeki reformlar, sosyal ortaklarla diyalog ve uluslararası koordinasyon ve iş birliği, bu politika araçlarına örnek olarak gösterilebilir (Eren, 2021: 145).

Bu çalışmada GB'nin artık güncellenmesi gerektiği hatta bunun zorunlu olduğu ciddi bir ön kabul olarak benimsendiğinden, işleyiş ve kapsam ile ilgili tartışmalara girilmeyecektir. Burada yapılmaya çalışılacak olan, bir gün siyasi alandaki sorunlar giderilip GB'nin güncellenmesi çalışmalarını başladığında 28 yıllık GB'nin büyük ölçüde terk edileceği ve AB'nin Türkiye'yi yeni nesil ve çok daha kapsamlı bir anlaşma ile karşı karşıya bırakacağı öngörüsüne dayanan bazı çıkarımlar ortaya koymaktır. Bu bağlamda, sırasıyla AB'nin Birleşik Krallık¹,

¹ EU-UK Trade and Cooperation Agreement

Japonya², Kanada³, MERCOSUR⁴ ve Meksika⁵ ile STA veya ekonomik iş birliği anlaşması yapılan bu beş ülkenin seçilmesinin nedeni, küresel ekonomi bakımından önemli ülkeler olmaları ve AB ile olan ticaret hacimlerinin oldukça yüksek olmasıdır. AB'nin yapmış olduğu veya güncellenmesini sağladığı beş anlaşmadaki benzeşen veya ortak maddeler ortaya konulacak, ardından da bazı ülkelere özgü koşulları dikkate alan düzenlemeleri içeren maddeler değerlendirilecektir. Buradaki amaç, Türkiye ile AB arasındaki GB, güncellenme veya modernize edilme aşamasına geldiğinde, AB'nin Türkiye'ye bazı yeni koşullar öne süreceği, yeni dönemdeki tercih ve önceliklerini anlaşmanın yeni koşulları olarak ileri süreceği varsayımını destekleyecek ipuçlarını elde etmeye çalışmaktır. AB'nin, 2009 yılından bu yana yapmış olduğu ticaret ve yatırım anlaşmalarının tamamında sürdürülebilirlik, iklim değişikliği ile mücadele, insan onuruna yaraşır istihdam koşulları ve çevrenin korunmasıyla ilgili maddelerine yer vermesi veya gözden geçirerek güncellenmesini sağladığı bazı önemli anlaşmalara bu yeni maddeleri ekleyerek revize etmesi bu çalışmanın yapılmasında ilham kaynağı olmuştur.

Çalışmanın giriş bölümünden sonra AB'nin sürdürülebilir Dış Ticaret Politikası ve yeni dönemde yapmış olduğu STA'lar ele alınacaktır. Bu anlaşmalardaki ortak veya benzer maddeler ortaya koyularak bir çıkarım yapılmaya çalışılacak ve AB tarafından Türkiye'ye önerilecek GB güncellemesine ilişkin olası sonuçlar tartışılarak bazı politika tavsiyeleri oluşturulmaya çalışılacaktır.

AB'nin Sürdürülebilir Dış Ticaret Politikası

Yukarıda belirlenen hedefler doğrultusunda AB, 2009 yılından bu yana yapmış olduğu ticaret ve yatırım anlaşmalarının tamamında sürdürülebilirlik ve çevrenin korunmasıyla ilgili maddelerin yer almasına çalışmaktadır. AB'nin yaptığı tüm ticaret anlaşmalarında, AB ile ticaret yapabilmek için anlaşmaya taraf olan ülke veya ülkelerin sürdürülebilir kalkınma, çevre ve iklim değişikliği gibi konulara önem vermeleri gerektiği de özel hükümlere bağlanmıştır. Öte yandan, AB'nin üçüncü ülkelerle yaptığı ticarete uygulamayı planladığı "karbon vergisi", ithal edilen malların sebep olduğu karbon ayak izi oranında vergilendirilmesi esasına dayanmaktadır. Amacı ise, global yaklaşımın yanında, emisyon sızıntısını sınırlamak ve daha ucuz olabilecek, ancak daha yüksek sera gazı emisyonuna sahip ithal mallar karşısında, AB içerisinde üretilmiş ancak daha pahalı olabilecek ve daha düşük sera gazı emisyonuna sahip malları üreten

² EU-Japan Economic Partnership Agreement

³ EU-Canada Comprehensive Economic and Trade Agreement

⁴ EU-Mercosur Partnership Agreement MERCOSUR: Mercado Común del Sur, Güney Ortak Pazarı, kısaca, toplamda 14,9 milyon km² alanı kapsayan ve 295 milyon nüfusa sahip, Arjantin, Brezilya Paraguay ve Uruguay'da oluşur. Venezüella'nın üyeliği askıya alınmıştır.

⁵ EU-Mexico Trade Agreement

AB sanayi ürünlerini korumaktır. Örneğin, herhangi bir üçüncü ülkede hidrojenle çalışan bir demir çelik tesisinde üretilen bir ürünün karbon ayak izi, enerjisini kömürden elde eden bir tesiste üretilen demir çelik ürüne oranla çok daha düşüktür. İkinci tesiste üretilen ürünler, AB'ye girişinde ek bir karbon vergisi ödemek durumunda kalacaktır. Komisyon, Karbon Sınırı düzenleme Mekanizması CBAM (Carbon Border Adjustment Mechanism) adını verdiği bir yasama teklifini hazırlayarak 2021 yılında yayınlamıştır (CBAM Proposal, 2021). Tüzük teklifinde, belirlenecek olan geçiş dönemleri sonrasında, mekanizmanın en geç 1 Ocak 2026 tarihinde yürürlüğe girmesi önerilmektedir.

AB'nin 2009 yılında yürürlüğe giren Lizbon Anlaşması sonrası dönemde uygulamaya başladığı ticaret politikasında sürdürülebilir kalkınmaya öncelik vermesi, hukuki temelini bu Anlaşmanın zorlayıcı hükümlerinden almaktadır. AB Anlaşması'nın (ABA) 3. maddesinin 5. paragrafında ortaya konulan genel ilkeler, Komisyonun bu alanda üstlendiği sorumluluğu anlaşılır kılmaktadır. Birliğin, dış dünya ile ilişkilerinde kendi değerlerini ve çıkarlarını savunup, destekleyeceği ve vatandaşlarının korunmasına katkı sağlayacağı belirtilmiştir. Barışa, güvenliğe, dünyanın sürdürülebilir kalkınmasına, halklar arasında dayanışma ve karşılıklı saygıya, serbest ve adil ticarete, yoksulluğun ortadan kaldırılmasına ve çocuk hakları başta olmak üzere insan haklarının korunmasına destek olunması öncelikli hedeflerdendir. Ayrıca, Birliğin, Birleşmiş Milletler Şartı'nda yer alan temel ilkelere saygı gösterilmesi de dahil uluslararası hukuka titizlikle uyulmasına ve uluslararası hukukun geliştirilmesine katkıda bulunması gerektiği de bu genel ilkeler arasında sayılmıştır. AB'nin, AB sınırlarını aşan bir şekilde "daha geniş dünyaya" karşı sorumluluğu olduğunu vurgulayan ve bu dünya ile olan ilişkilerinin çerçevesini ortaya koyan bu madde bir anlamda Komisyona yönelik bir görevlendirme yazısıdır. İçeriği hem etik hem de idealist unsurlar içermektedir (Eurostat).

AB uluslararası düzeyde aktif bir çevre politikası izlemektedir. AB'nin İşleyişine İlişkin Anlaşma'nın (ABİHA) 11. maddesinde ise özellikle sürdürülebilir kalkınmanın desteklenmesi amacıyla, çevrenin korunmasına ilişkin önlemlerin, Birliğin tüm politika uygulamalarında göz önüne alınması gerektiği yer almıştır. Yine ABİHA'nın 191(1) maddesi, AB Çevre Politikasının "bölgesel ve dünya çapındaki çevre sorunlarıyla ve özellikle iklim değişikliğiyle mücadele için uluslararası düzeyde alınan önlemleri" destekleyeceğini belirtmektedir.

Avrupa Birliği Anlaşması (TEU) sadece iç pazarı oluşturmakla kalmayıp, aynı zamanda sürdürülebilir kalkınma ve çevrenin yüksek düzeyde korunması ve iyileştirilmesini de hedef olarak belirlemektedir (McNeill, 2020: 41). Ayrıca, AB'nin özellikle sürdürülebilir ekonomik, sosyal ve çevresel kalkınmayı teşvik etmek ve çevrenin kalitesini korumaya ve iyileştirmeye yönelik uluslararası

tedbirlerin geliştirilmesine katkıda bulunma yükümlülüğü vardır⁶. Yüksek düzeyde çevresel koruma ve çevre kalitesinin iyileştirilmesi önceliği Birliğin ortak politika alanlarında sürdürülebilir kalkınma ilkesine uygun olarak göz önüne alınmalıdır⁷.

AB'nin Yeni Nesil Serbest Ticaret Anlaşmaları

AB'nin imzaladığı ve hem ticaret ve sürdürülebilir kalkınma bölümleri içeren hem de çok taraflı çevre anlaşmalarının bu ülkeler tarafından uygulanmasına odaklanan yeni anlaşmalarda, çevre ve iklim değişikliği ile mücadeleye yaklaşımındaki değişiklik açıkça gözlemlenmektedir (Lenschov ve Sprungk, 2013: 332). AB, 2009 sonrası imzaladığı STA'dan sonra yapmış olduğu ticaret anlaşmalarına “Ticaret ve Sürdürülebilir Kalkınma” (TSK)⁸ fasılları koymaya başlamıştır. Hatta daha da ileri giderek yapılmış olan anlaşmaların da tekrar gözden geçirilmesini sağlayarak, anlaşmaya taraf olan ülkelerin çevre, iklim değişikliğiyle mücadele ve çalışma koşullarını düzenleyen bazı anlaşmaları onaylamalarını ve uygulamalarını, ayrıca çevre ve çalışma standartlarını koruyacaklarını taahhüt etmelerini istemiştir. Uluslararası Çalışma Örgütü sözleşmeleri veya Paris İklim Anlaşması gibi bazı çok taraflı çevre anlaşmaları bunlardan bazılarıdır.

Komisyon'un motivasyonu Birleşmiş Milletler “2030 sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri” ve Paris İklim Anlaşması'nın kabul edilmesinden sonra daha da artmış ve Herkes İçin Ticaret iletişimini (Trade for All Communication) başlatmıştır. AB bu sayede ticaret politikasını yönlendiren yeni öncelikleri global düzeyde ortaya koyarak yapmış olduğu ticaret anlaşmalarının yeniden düzenlenmesini sağlamaktadır.

AB'nin iklim değişikliği politikasının önemli sütunları olan Emisyon Ticaret Sistemi (ETS) ve Avrupa Yeşil Mutabakatı uluslararası toplumda önemli standart ve normlar haline gelmektedir. Ayrıca, bu AB normlarının yayılmasında sürdürülebilir kalkınma hükümlerine odaklanan ticaret anlaşmaları ve iş birliği de genişlemekte olup, bu durum AB'nin Asya ülkelerine yönelik olarak uyguladığı stratejisinde çok belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır (Bong-Chul v.d. 2023: 87).

AB'nin iklim değişikliği politikasındaki rolü üzerine yapılan son tartışmalarda ve AB'nin enerji politikasına yeni yaklaşımında yenilenebilir enerji kaynakları artan önemiyle en belirgin hale gelmektedir (Lenschov ve Sprungk, 2010: 134). Başta iklim değişikliğiyle mücadele olmak üzere sürdürülebilirlik eksenindeki

⁶ Madde 3(5) ve madde 21(2) (d) ve (f) AB Anlaşması, madde 11 ABİHA ve madde 37 AB Temel Haklar Şartı

⁷ Madde 11 ABİHA ve madde 37 AB Temel Haklar Şartı

⁸ Trade and Sustainable Development, TSD

çevre politikası önlemleri, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı, insan, hayvan ve bitki sağlığına ilişkin önlemler, biyolojik çeşitliliğin korunması, karbonsuzlaşma ve dijitalleşme gibi alanlarda ilerleme sağlayacak hükümler AB'nin yaptığı bu yeni nesil anlaşmalarda yer almaktadır.

Ayrıca, STA'lara konulan TSK fasılları, uygulamaların izlenmesi için özel bir komite kurulmasını, ayrıca sivil toplum örgütleri ile AB Ekonomik ve Sosyal Komitesi'ni sürece dahil etmek için bir yurtiçi danışma grubu yanında gerektiğinde uzlaşma sağlamaya yönelik olarak "hükümetten-hükümete" yapıda çalışacak bir danışma süreci oluşturmayı da sağlamaktadır. Buna rağmen, bu kapsamda, anlaşmaya aykırı davranılması durumunda uygulanabilecek bir anlaşmazlık çözüm süreci ya da herhangi bir mali yaptırımın öngörülmemiş olması önemli bir eksiklik oluşturmaktadır. Sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik, sosyal ve çevre boyutlarını gözetenerek sağlanması gerektiği gerçeğinden hareket eden AB, STA imzaladığı ülkelerin mevcut koruma seviyelerini zorlayıcı hükümlerle daha da arttırmayı amaçlamaktadır. Bundan öteye, AB'nin, 2019 yılı sonundan itibaren yürürlüğe koyduğu Yeşil Mutabakat ilke ve hükümlerini de yapacağı her yeni anlaşmada dikkate alacağını varsaymak gerekecektir.

AB'nin imzaladığı yeni nesil STA'larda göze çarpan ve AB'nin güncel politika tercih ve önceliklerini yansıtan bu tür düzenlemeler, AB'nin 47 yıllık üyesi İngiltere ile AB'den ayrıldıktan sonra yaptığı ticaret ve iş birliği anlaşmasında da görülmüştür.⁹ AB'nin, yeni dönemde yapmış olduğu ticaret anlaşmalarında, ülkelerin gelişmişlik seviyelerine bakmaksızın, STA nedeniyle artması beklenen ticaret ve yatırımın o ülkedeki çalışma hayatı ve istihdam koşullarına, çevre ve iklim değişikliğiyle mücadele ve sürdürülebilir kalkınma hedefleri gibi birçok alanda yaratabileceği olumsuz etkileri azaltmayı amaç edindiği söylenebilir. AB'nin Kolombiya-Peru (2013), Güney Kore (2015)

⁹ AB ile Birleşik Krallık arasında uzun ve çekişmeli müzakereler sonrası 30 Aralık 2020 tarihinde imzalanan Ticaret ve İşbirliği Anlaşması 1 Ocak 2021 tarihinden itibaren geçici olarak uygulanmış ve 1 Mayıs 2021 tarihinde de yürürlüğe girmiştir. Tam adı "Avrupa Birliği ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu ile Birleşik Krallık (BK) ve Kuzey İrlanda arasında imzalanan Ticaret ve İşbirliği anlaşması olan ve kısa adıyla Brexit Anlaşması olarak adlandırılan anlaşma diğer anlaşmalara göre özel bir öneme sahiptir. 1973-2021 yıllarını kapsayan yaklaşık 50 yıllık üyelik döneminde GB ile başlayıp, Ekonomik Birliğe uzanan bir entegrasyon düzeyine ulaşılmıştır. Bu seviyedeki derin ve kapsamlı bir ekonomik bütünleşme düzeyinden, daha sık ve gevşek bir entegrasyon çeşidi olan bir serbest ticaret anlaşması geçişi "tersine ekonomik entegrasyon" veya "ekonomik deintegrasyon" olarak tanımlamak yerinde olacaktır. Brexit'in hem BK hem de AB tarafında sebep olduğu ekonomik, hukuki ve siyasi etkileri bu çalışmanın kapsamı dışında kalmaktadır. Burada aşağıda öne çıkarılacak olan konular Birleşik Krallık STA'sının içeriği, amacı ve hedefleri bağlamında AB'nin yaptırım gücünü ve bir günde üçüncü ülke statüsüne düşen BK'ya karşı uygulamayı seçtiği katı ve tavizsiz yaklaşımını ortaya koymaktadır.

Güney Afrika (2016), Moldova (2016), Gürcistan (2016), Ukrayna (2017), Kanada (2017), Meksika (2018), Japonya (2019), Singapur (2019), MERCOSUR (2019), Vietnam (2020), ve Birleşik Krallık (2021) ile yaptığı 14 anlaşma söz konusudur.

Bu anlaşmalardan Birleşik Krallık¹⁰, Japonya¹¹, Kanada¹², MERCOSUR¹³ ve Meksika¹⁴ ile yaptığı anlaşmalar yakından incelenmiştir. STA veya ekonomik iş birliği anlaşması yapılan bu beş ülkenin seçilmesinin nedeni, küresel ekonomi bakımından önemli ve AB ile olan ticaret hacimleri yüksek olan ülkeler olmalarıdır. Yeni dönemde yapılan veya eski tarihli olmasına rağmen Komisyon tarafından güncellenen anlaşmaların metinleri büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Ancak, benzer maddeler yanında, bazı ülkelerle yapılan anlaşmalarda sadece o ülkeye özgü bazı koşulları öne çıkaran anlaşma maddelerinin de yer alabildiği göze çarpmaktadır.

Sürdürülebilir Kalkınma ve Sürdürülebilir Kalkınmayı Destekleyen Ticaret ve Yatırımın Desteklenmesi

Son yıllarda önemi giderek artan sürdürülebilirlik konusu anlaşmalarda düzenlenen önemli konular arasına girmiştir. Ticaret ve sürdürülebilir Kalkınma

¹⁰ Birleşik Krallık AB'nin 4. büyük ticaret ortağı (%6,9), AB'de BK'nın en büyük ticaret ortağıdır (%13). Ortak ticaret hacmi 2021 yılında 420 milyar Euro olarak gerçekleşmiştir. AB'nin BK'ya mal ihracatı 283,6 milyar Euro, BK'dan mal ithalatı ise 147 milyar Euro olarak gerçekleşmiştir. UK Parliament, House of Common Library. <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-7851/>

¹¹ Japonya 2021 yılında AB'nin hem ihracatta hem de ithalatta 7. büyük ticaret ortağı olmuştur. Ortak ticaret hacmi AB'nin Japonya'ya mal ihracatı (%3) 62,4 milyar Euro, Japonya'dan mal ithalatı (%2,9) ise 62,3 milyar Euro olarak gerçekleşmiştir. https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/japan_en

¹² Kanada, AB'nin 10. büyük ticaret ortağı (%1,5), AB'de Kanada'nın 3. büyük ticaret ortağıdır (%8,2). 2021 yılında AB'nin Kanada'ya ihracatı 37,3 milyar Euro, Kanada'da ithalatı ise 23,6 milyar Euro olarak gerçekleşmiştir. https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/canada_en?prefLang=da

¹³ Ekonomik açıdan Dünya'nın beşinci büyük entegrasyon alanını oluşturan MERCOSUR'un toplam nüfusu 295 milyonu aşmaktadır MERCOSUR, AB'nin 11. ticaret ortağı, AB'de MERCOSUR'un 2. büyük ticaret ortağıdır (%16,2). 2021 yılında Mercosur üyesi dört ülkenin AB'ye toplam ihracatı 43 milyar Euro olarak gerçekleşirken, AB'nin MERCOSUR'a ihracatı 45 milyar Euro olmuştur. https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/mercosur_en

¹⁴ 2021 yılında AB Meksika'nın 11. ticaret ortağı olurken (%1,7), Meksika da AB'nin 17. Ticaret ortağı olmuştur. (%1,1). 2021 yılında Meksika'nın AB'ye mal ihracatı 23,4 milyar Euro, Meksika'nın AB'den mal ithalatı ise 37,7 milyar Euro olmuştur. https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/mexico_en

ile Sürdürülebilir Kalkınmayı destekleyen Ticaret ve Yatırımın Teşviki Fasılları AB'nin 2009 sonrasında yapmış olduğu anlaşmaların tümünde yer almıştır.

Kanada ile 2017, Japonya ile 2018 ve Birleşik Krallık ile 2021 yıllarında yapılan anlaşmalarda taraflar benzer şekilde, sürdürülebilir kalkınmanın birbirini tamamlayıcı üç unsuru olarak ekonomik, sosyal ve çevresel alanlardaki sürdürülebilir kalkınma önceliklerine vurgu yapmışlardır. Ayrıca, anlaşma nedeniyle artacak olan ticaret ve yatırımın bu önceliklere olan katkısının artacağını da taahhüt ettiklerini görüyoruz. Japon STA'sında yukarıdaki metne, "tarafların mevcut ve gelecek nesillerin refahı için uluslararası ticaretin sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunacak şekilde geliştirilmesinin önemini kabul ettikleri" ibaresi eklenmiş ve anlaşmanın ekonomik kalkınma, sosyal kalkınma ve çevre korumanın karşılıklı olarak birbirini güçlendiren bileşenleri olduğu ve sürdürülebilir kalkınmanın desteklenmesine katkı sağlayacağını kabul ettikleri de yer almıştır. Dikkat çeken bir nokta, Japon anlaşmasında TSK faslının düzenlenme amacının tarafların çevre veya çalışma standartlarını uyumlu hale getirmek değil, aralarındaki ticari ilişki ve iş birliğini sürdürülebilir kalkınmayı teşvik edecek şekilde güçlendirmek olduğunun öne çıkarılmış olmasıdır¹⁵.

AB'nin yapmış olduğu yeni dönem anlaşmalarının Ticaret ve Sürdürülebilir Kalkınma bölümlerinin tamamında tarafların, aralarındaki ticaret ve yatırımı geliştirmeye veya arttırmaya çalışırken çevre korumaya ilişkin konularda ödün vermeyecekleri ve var olan standartlarını koruyacakları vurgulanmıştır. Ayrıca, bu bölümlerde, çevre koruma konularında yapılacak yasal düzenlemelerle ilgili olarak tarafların, kendi hukuk sistemlerinde, ancak uluslararası standartlarda ve taraf oldukları uluslararası anlaşma hükümlerine uygun olacak şekilde otonom düzenleme yapma hakları olduğu da yer almıştır (Birleşik Krallık, madde 198, Japonya, madde 16.1 par.1, Meksika madde 2 par. 1, Mercosur, madde 2 par. 1, Kanada, madde 23.2). Ayrıca, koruma düzeyini gevşeterek veya azaltarak ticareti veya yatırımı teşvik etmekten kaçınacaklarını kabul etmişlerdir. Ulusal çevre koruma düzenlemelerini diğer tarafa karşı keyfi veya haksız ayrımcılık veya uluslararası ticaret üzerinde örtülü bir kısıtlama teşkil edecek şekilde kullanmaktan kaçınacaklarını da hükme bağlamışlardır.

Buradaki amacın sürdürülebilir kalkınmanın desteklenmesi ve taraf ülkelerin çevresel yönetim kapasitelerinin güçlendirilmesi olduğu söylenebilir. Ayrıca, ülkelerin taraf oldukları uluslararası anlaşmalarla elde etmiş oldukları kazanımlarla birlikte, bu anlaşmada öngörülen yükümlülüklerin de bu hedefe katkı sağlaması amaçlanmıştır.

¹⁵ Madde 16.1 Par. 2, Agreement between the EU and Japan for an Economic Partnership, Ojl 330, 27.12.2018. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:02018A1227\(01\)-20220201&from=EN#bm762level1](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:02018A1227(01)-20220201&from=EN#bm762level1)

Öte yandan “Eko-etiket” ve adil ticaret ilkeleri gibi sürdürülebilir üretimi destekleyen mal ve hizmetleri üreten işletmelerin gönüllü olarak üstleneceği ortak sosyal sorumlulukların geliştirilmesi gerektiği de belirtilmiştir. Özel ve kamusal tüketim alanlarında sürdürülebilirliğin göz önüne alınması ile birlikte çevresel performans hedef ve standartlarının geliştirilmesi yanında, var olan seviyelerin korunması da altı çizilen başlıklardandır.

Ticaret ve Çevre ile İklim Değişikliğiyle Mücadele

AB'nin yaptığı STA'larda ticaret ve yatırımın iklim değişikliğine olumsuz etkilerinin ortadan kaldırılması veya iklim değişikliğiyle mücadeleye katkı sağlayacak şekilde yeniden yapılandırılması için almaları öngörülen önlemler de yer almıştır. Bunlar, Paris İklim Anlaşması'nı ve Birleşmiş Milletler İklim Koruma Çerçeve Sözleşmesi UNFCCC etkin bir şekilde uygulamayı taahhüt etmek, küresel sıcaklık artışını sanayi öncesi seviyelerin 1,5 °C üzerinde sınırlamak; ticaret ve iklim politikalarının ve önlemlerinin karşılıklı olarak desteklenmesini teşvik ederek düşük sera gazı emisyonuna, kaynak verimli ekonomiye ve iklime dayanıklı kalkınmaya geçişe katkıda bulunmak şeklinde sıralanmıştır. Taraflar ayrıca, yenilenebilir enerji, enerji verimliliği yüksek ürün ve hizmetler gibi iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin azaltılmasına katkı sağlayacak mal ve hizmet ticareti ile yatırımların önündeki engellerin kaldırılması yönünde çaba sarf edeceklerini taahhüt etmişlerdir.

STA yapılan ülkelerin iklim değişikliğiyle mücadele konusunda çok taraflı anlaşmalardan kaynaklanan yükümlülükleri de AB'nin yaptığı STA'ların kapsamına alınmıştır. Birleşik Krallık ile yapılmış olan STA'da iklim değişikliğine karşı mücadele adı verilen düzenlemeye göre taraflar, iklim değişikliğinin insanlık için varoluşsal bir tehdit oluşturduğunu bir kez daha vurgulayarak, bu tehdide karşı verilen küresel tepkiyi güçlendirmeye yönelik taahhütlerini yinelemişlerdir. UNFCCC sürecinde Paris Anlaşması'nda tanımlandığı şekliyle insan kaynaklı iklim değişikliğine karşı mücadele, tarafların iç ve dış politikalarını oluştururken yol gösterici olacaktır denmiştir¹⁶. Taraflar bu anlaşmaların oluşturduğu süreçlere saygı göstererek, Paris Anlaşması'nın nihai amacını devamlı göz önünde tutacak ve bu amacı maddi olarak ortadan kaldıracak eylem veya olası ihmallerden kaçınacaklardır. Ayrıca, tarafların, sera gazı emisyonlarının azaltılması konusundaki irade düzeylerini artırmak için diğer ülkeler ve bölgelerle ilişki kurmak da dahil olmak üzere, uluslararası forumlarda iklim değişikliğine karşı yine iş birliği içinde hareket edecekleri kararlaştırılmıştır.

¹⁶ Madde 764, EU-UK Trade and Cooperation Agreement

Enerji

Enerji konusu da yapılan anlaşmalarda özel önem verilen alanlardandır. Birliğin, özellikle iklim değişikliğiyle mücadele ve sürdürülebilir kalkınma hedef ve önceliklerinin en önemli bileşenlerinden biri enerji başlığı olacaktır. Bu başlık altında sürdürülebilir enerji kullanımı, yenilenebilir enerji ve enerji verimliliği konuları sıralanabilir.

STA yapılan ülkeler AB ile yenilenebilir enerji, düşük karbonlu teknolojiler, enerji verimliliği, sürdürülebilir ulaşım, sürdürülebilir ve iklim dirençli altyapı geliştirme, emisyon izleme konularına ilişkin iş birliğini güçlendirmek için birlikte çalışmak durumundadır. Ayrıca, AB ile sürdürülebilirlik, çevre koruma ve iklim değişikliğiyle mücadele konularında uluslararası örgüt ve forumlarda¹⁷ da dayanışma içinde olmaları beklenmektedir. Benzer şekilde, ilgili alanlarda uluslararası sözleşmelere uyulması ve uygulamalarının izlenmesi bağlamında AB'nin uluslararası alanda oynadığı öncü role uygun politikalar izlemeleri gerekmektedir. Sonuç olarak belirtmek gerekirse, global düzeyde herhangi bir STA ortağı ülke, AB'nin çevre ve iklim değişikliğiyle mücadele politikalarının düzeyinden daha ileri ve gelişmiş bir politika benimseyene kadar bu iş birliği veya birlikte çalışma gibi ifadelerden anlaşılması gereken, AB ile STA yapan her ülkenin AB mevzuatını benimsemesi veya en azından bu mevzuatla uyumlu hareket etmesidir.

İlgili Alanlarda Düzenleme Yetkisi ve Mevcut Durumun Korunması

İncelenen anlaşmalarda, diğer politika alanları yanında, tarafların, iklim değişikliği dahil çevre politikası alanında meşru politika hedeflerine ulaşmak için kendi topraklarında düzenleme yapma hakları olduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda, ilgili ülkenin AB ile olan ikili anlaşmasından doğan yükümlülükleri yanında, ulusal çevre politikası alanına giren yükümlülüklerini de kendi iç hukukunda yapacağı otonom düzenlemeler yoluyla da yerine getirmesi beklenmektedir. Bu çok katmanlı yönetim yaklaşımı, AB'nin çoğu zaman kullandığı hedef odaklı ve pragmatik davranış modelini yansıtır. Çevre politikası ve iklim değişikliğiyle mücadele önlemleri, yerine getirilmesi oldukça güç, uzun zaman gerektiren ve son derece yüksek maliyetler içeren düzenlemeler olduğundan üye ülkelerin katılımlarının sağlanmasına önem verildiği görülmektedir.

Anlaşmalarda mevcut hukuki durumun korunması olarak tanımlanabilecek mevcudun korunması (stand-still) ilkesi yaklaşımına da yer verilmiştir. Tarafların çevre hukuku normlarıyla güvence altına alınmış koruma

¹⁷ Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Uluslararası Denizcilik Örgütü (IMO) ve Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü (ICAO) tarafından yapılan ve Ozonu İncelten Maddelere İlişkin Montreal Protokolü (1987)

seviyelerinde azalmaya yol açabilecek bir geriye gidişin önlenmesi konusu tüm STA'larda düzenlenmiştir. Buna göre tarafların, aralarındaki ikili ticareti arttırmak için çevre ve iklim koruma seviyelerini, mevcut seviyelerinin altına indirmeyecek veya etkisini azaltmayacak ve mümkünse çevre koruma seviyelerini arttırmak için çaba göstermeye devam edecekleri belirtilmiştir. Bu yolla, STA nedeniyle artması beklenen ticaretin anlaşma yürürlüğe girdiği andan itibaren çevre ve iklim değişikliğiyle mücadeleye zarar vermesi, önlenmeye çalışılmaktadır.

AB Japonya arasında yapılan anlaşmanın TSK bölümünde tarafların, sürdürülebilir kalkınma politikalarını ve önceliklerini belirlemek, kendi yerel çevre ve işgücü koruma düzeylerini oluşturmak ve uluslararası kabul görmüş standartlara olan taahhütlerine uygun olarak düzenleme yapabilecekleri yer almıştır. Ayrıca, taraflar, üçüncü ülkelerle yaptıkları anlaşmalarda, yasalarının, düzenlemelerinin ve ilgili politikalarının yüksek düzeyde çevre ve işgücü koruması sağlaması için çaba gösterecek ve bu yasa ve yönetmeliklerle bunların altında yatan koruma düzeylerini iyileştirmeye devam etmek için çalışacaklarına karar vermişlerdir.

İstihdama İlişkin İlkeler, İnsana Yakışır İş Gündeminin Ticaretle İlgili Yönleri ve ILO Sözleşmelerinin Onaylanıp Uygulanması

Uluslararası çalışma standartlarına uyum ve ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü) sözleşmelerinin onaylanmasına ilişkin koşullar, ilgili ülkelerin gelişmişlik düzeyleri dikkate alınmadan, incelenen tüm STA'larda yer almıştır. AB STA'larındaki çalışma hayatına ilişkin hükümlerin kapsamı ve derinliği son yıllarda artmıştır. Bu gelişme veya değişim kısmen ticaret politikasının sosyal boyutuna önem veren Avrupa Parlamentosu'na ticaret politikası oluşturma konusunda daha fazla yetki sağlayan Lizbon Anlaşması ile bağlantılıdır (Van den Putte and Orbie, 2015: 264). Anlaşmalardaki çalışma hayatına ilişkin düzenlemeler incelendiğinde öncelikle esasa ilişkin somut standartlara yer verildiği görülür. Tüm anlaşmalar, tarafların ILO'nun temel çalışma standartlarını desteklemeyi ve insana yakışır iş gündemini desteklemeyi taahhüt etmesini gerektiriyor. İkincisi, usule ilişkin taahhütler var. Bunlar arasında, diyalog ve iş birliğinin geliştirilmesi, yeni çalışma standartları önlemlerinin uygulanmasında şeffaflığın artırılması, anlaşmanın sürdürülebilirlik etkilerinin izlenmesi ve gözden geçirilmesi ile birlikte ülke içi işgücü koruma seviyelerinin yükseltilmesi taahhüdü yer almaktadır. Son olarak da kurumsal mekanizmaların yer aldığı görülmektedir. Güney Kore STA'sından bu yana tüm anlaşmalar üçlü bir format öngörmektedir. TSK bölümlerinin uygulanmasını denetlemek üzere tarafların yetkililerinden oluşan komiteler kurulmuştur (Harrison vd., 2018: 261)

Birleşik Krallık STA'sında, asgari ücret, işyerinde sağlık ve güvenlik ve ilgili diğer hususlar dahil olmak üzere, ILO İnsana Yakışır İş Gündeminin dört

stratejik hedefini destekleyen ticaret ve yatırım politikaları ile çalışma koşulları ile ilgili düzenlemelere yer verilmiştir. Ayrıca, ilgili tarife dışı engellerin ele alınması veya mevcut en iyi çözümlerin yaygınlaştırılmasına elverişli politika çerçevelerinin benimsenmesi konuları da yer almıştır.

AB'nin buradaki amacı, yapılan STA nedeniyle artacak olan ticaretin temel işçi haklarında çalışanlar aleyhine koşullar yaratmasının önlenmesi ve bu konudaki kriterlerin de somut ILO ilkeleri ve temel sözleşmelerine dayandırılmasıdır. Buna göre STA yapılan ülkelerden, 2008 ILO Adil Küreselleşme için Sosyal Adalet Bildirgesi'nde (Declaration on Social Justice for a Fair Globalization) ifade edildiği gibi, uluslararası ticaretlerini arttırmakla insana yakışır istihdam koşullarına uygun hareket edeceklerini taahhüt etmeleri istenmiştir. Yine, ILO Tüzüğü ve ILO Temel İlkeler Bildirgesi uyarınca (ILO Constitution and the ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work), 18 Haziran 1998'de Cenevre'de Uluslararası Çalışma Konferansı tarafından 86. Oturumunda kabul edilen İş Başında Haklar ve bunu izleyen ilkelerle uyumlu bir şekilde davranmayı kabul etmişlerdir. Taraflar, Temel Sözleşme'de tanımlandığı gibi, uluslararası kabul görmüş temel çalışma standartlarına saygı duymayı, bunları teşvik etmeyi ve etkin bir şekilde uygulamayı taahhüt etmişlerdir. Bu ilkeler, örgütlenme özgürlüğü ve toplu pazarlık hakkının etkin olarak tanınması; her türlü zorla veya zorunlu çalıştırmanın ortadan kaldırılması; çocuk işçiliğinin fiilen ortadan kaldırılması ve istihdam ve meslek bakımından ayrımcılığın ortadan kaldırılmasıdır. Taraflar, henüz yapmamışlarsa, temel ILO Sözleşmelerini onaylamak için sürekli ve sürdürülebilir çaba gösterecektir.

Taraflardan her biri, işçiler ve işverenler ile bunların ilgili kuruluşları arasında ve ilgili hükümet yetkilileriyle çalışma konularında sosyal diyalogu koruyacak ve geliştirecektir. Taraflar, ILO gibi çok taraflı forumlar da dahil olmak üzere, çalışma politikaları ve önlemlerinin ticaretle ilgili yönleri üzerinde birlikte çalışacaklardır. Bu tür bir iş birliği şu alanları kapsamaktadır: Temel, öncelikli ve diğer güncel ILO Sözleşmelerinin uygulanmasının ticaretle ilgili yönlerini; ticaret ile tam ve üretken istihdam arasındaki ilişkileri ve işgücü piyasasında yapılan tüm düzenlemeleri kapsar. Ayrıca, temel çalışma standartları, küresel tedarik zincirlerinde insana yakışır iş, sosyal koruma, sosyal içerme, sosyal diyalog ve cinsiyet eşitliği gibi konular; çalışma yasaları ve standartlarının ticaret ve yatırım üzerindeki etkisi veya ticaret ve yatırıma ilişkin yapılan düzenlemelerin çalışma hayatı üzerindeki etkisi de iş birliği alanlarındandır. İlgili ticaret anlaşmaları bağlamında da çalışma hayatını düzenleyen hükümlerle bunların uygulanması için taraflar arasında gerçekleşmesi gereken diyalog ve bilgi paylaşımı ile uygun görülen diğer her türlü ortak çalışma, taraflar arasında gerçekleşmesi beklenen iş birliği alanlarındandır. Son olarak, Taraflar, iş birliği alanlarını belirlerken ve bu belirlenen iş birliği faaliyetlerini yürütürken işçi,

işveren ve sivil toplum kuruluşlarının temsilcileri tarafından sağlanan görüşleri de dikkate alacaklarını hükme bağlamışlardır.

Taraflar, yasaları ve uygulamaları aracılığıyla. 2008 ILO İnsana Yakışır İş Gündemi ve ilgili ILO Sözleşmeleri ile diğer uluslararası taahhütlerinden kaynaklanan ILO İnsana Yakışır İş ilkelerini uygulamaya devam edeceklerini taahhüt etmiştir. Buradan doğan yükümlülükler özellikle aşağıdaki konulara ilişkindir: ücretler ve kazançlar, çalışma saatleri, doğum izni ve diğer çalışma koşulları ile ilgili olarak herkes için insana yakışır çalışma koşulları; mesleki yaralanma veya hastalıkların önlenmesi de dahil olmak üzere işyerinde sağlık ve güvenlik ve bu tür yaralanma veya hastalık durumlarında tazminat; göçmen işçiler de dahil olmak üzere çalışma koşulları bakımından ayrımcılık yapmamak olarak sıralanabilir. Ayrıca, taraflar arasında gerçekleşmesi beklenen iş birliği, çalışma hayatına ilişkin hükümler hakkında diyalog ve bilgi paylaşımını, çok taraflı ticaret anlaşmalarını ve bunların uygulanmasını ve uygun görülen diğer her türlü ortak çalışmayı içerir.

Uluslararası Çok Taraflı Anlaşmaların Onaylanması ve Uygulanması ile Uluslararası Toplantı ve Forumlarda Ortak Çalışma, İş Birliği ve Katılımcılık ve Kapsayıcılığın Gözetilmesi (STK'lar)

AB'nin imzaladığı yeni dönem ticaret anlaşmalarında öne çıkan önemli bir farklılık da anlaşma yaptığı ülkelerin belirli uluslararası anlaşmaları imzalaması; imzalanmış olan anlaşmaların da yürürlüğe konularak uygulanmasına yönelik zorlayıcı hükümlere sahip olmasıdır. Bu, incelenen hemen her anlaşmada karşımıza çıkan bir durumdur. Buna göre taraflar, sürdürülebilir kalkınmanın göz önüne alınması gereken üç temel alanını oluşturan ekonomik, sosyal ve çevresel konulara ilişkin olarak imzalamış oldukları uluslararası anlaşmaları onaylayıp, uygulayacaklarını kabul etmek zorundadır. Bu anlaşmalar şunlardır: 14 Haziran 1992'de Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı tarafından kabul edilen Gündem 21'i dikkate alarak, 18 Haziran 1998'de Uluslararası Çalışma Konferansı tarafından kabul edilen çalışma ve bunu izleyen düzenlemeler önemlidir. Ayrıca, bu kapsamda sayılan diğer uluslararası anlaşmalardan, "Adil Bir Küreselleşme için Sosyal Adalet hakkındaki ILO Bildirgesi" ile 10 Haziran 2008 tarihli sonuç belgesi. 27 Temmuz 2012 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen "İstedığımız gelecek" başlıklı Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı ve sonuç belgesi ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen "Dünyamızı Dönüştürmek: 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi" sayılabilir. Ayrıca BM Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi (Convention on Biological Diversity) ve protokolleri ve 1973'te Washington'da yapılan Nesli Tehlike Altında Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşme (Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora, CITES) ve son olarak

BM Uluslararası Deniz Hukuku sözleşmesi (UN Convention on the Law of the Sea) de onaylanıp uygulanması gereken uluslararası anlaşmalardır.

Japonya ile yapılan STA'da taraflar, imzalamış oldukları çok taraflı çevre anlaşmalarının hükümlerini yasalarında, düzenlemelerinde ve uygulamalarında etkin bir şekilde hayata geçirme taahhüdünde bulunarak, birbirlerine kendi durumları ve çok taraflı anlaşmaların onaylanması veya yeni anlaşmalara taraf olmalarıyla ilgili gelişmeler hakkında bilgi vermeyi kabul etmiştir. Ayrıca, 1992'de New York'ta imzalanan UNFCCC'nin nihai hedefine ulaşılmasında ve acil iklim değişikliği tehdidine karşı ticaretin önemli bir rolü olduğunu kabul ederek, 2015 tarihinde imzalanan Paris İklim Anlaşması'nı etkin bir şekilde uygulayacaklarını da yeniden teyit etmişlerdir.

Son olarak, AB'nin imzalamış olduğu anlaşmalarda, geniş toplum kesimlerinin katılımını sağlamak ve kapsayıcılığın artırılması amacıyla da sivil toplum örgütleriyle iş birliği yapılması konusu da yer almıştır. Bazı anlaşmalarda, ayrıca süreçlere geniş kapsamlı katılımın sağlanabilmesi amacıyla "Sivil Toplum Forumu" adı verilen iletişim platformlarının kurulması da öngörülmüştür.

Biyolojik Çeşitlilik Kaybının Önlenmesi ve Korunması, Balıkçılık ve Su Ürünlerinin Sürdürülebilir Yönetimi

Yeni nesil STA'larda öne çıkarılan bir diğer alan da biyolojik çeşitlilik kaybının önlenmesi ve korunması konusudur. Taraflar, ticaret yaparken biyolojik çeşitliliği korumayı ve bu konuda imzaladıkları çok taraflı anlaşmalara bağlı kalmayı ve uluslararası platformlarda bu konularda iş birliği yapmayı kabul etmişlerdir. Bu bağlamda taraflar, üçüncü ülkeler de dahil olmak üzere yasa dışı yaban hayvanları ticaretiyle mücadele için etkili önlemler uygulamak zorundadır. Ayrıca, CITES'in koruma statüsünün artan uluslararası ticaret nedeniyle risk altında olduğu düşünüldüğünde, hayvan ve bitki türlerinin CITES eklerine dahil edilmesi de dahil olmak üzere, biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir yönetimi daha fazla önem kazanmaktadır. Bu süreçlerin yönetimi için CITES'in bir araç olarak kullanımının desteklemesi de öngörülen taahhütlerdendir. Yine taraflar, biyolojik kaynakların sürdürülebilir kullanımından elde edilen ürünlerin ticaretini teşvik etmek ve biyolojik çeşitliliğin korunmasına katkıda bulunmak ve ticaret ve yatırımla bağlantılı baskılara maruz kaldığında, özellikle istilacı yabancı türlerin yayılmasını önlemeye yönelik önlemler yoluyla biyolojik çeşitliliği koruyacaklarını taahhüt etmişlerdir.

STA imzacısı ülkeler, CITES ve Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi gibi çok taraflı forumlar da dahil olmak üzere, bu maddeyle ilgili ticaretle ilgili konularda mümkün olduğunca AB ile birlikte çalışacaklardır. Bu tür bir iş birliği, yaban hayatı ve doğal kaynak temelli ürünlerin ticaretini, ekosistemlerin ve ilgili hizmetlerin değerlendirilmesini ile genetik kaynaklara erişimi kapsamaktadır.

Ayrıca, bunların kullanımından doğan faydaların, 2010 tarihli Nagoya Protokolü ile tutarlı olarak adil ve hakkaniyetli paylaşımını öngören, genetik kaynaklara erişim ve bunların kullanılmasından kaynaklanan faydaların adil ve eşit paylaşımı hakkında Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi de AB'nin STA'ları yoluyla imzacı ülkeler için bağlayıcı hale getirilmiştir.

Birleşik Krallık STA'sında taraflar, denizlerdeki biyolojik kaynakların ve deniz ekosistemlerinin korunmasının ve sürdürülebilir bir şekilde yönetilmesinin yanı sıra sorumlu ve sürdürülebilir su ürünleri yetiştiriciliğinin teşvik edilmesinin önemi ile bu hedeflere ulaşmada ticaretin önemli bir rol oynadığını kabul etmişlerdir. Ayrıca, bu alanda akdedilmiş olan çok taraflı uluslararası anlaşmaların hükümlerine uygun hareket edeceklerini de taahhüt etmişlerdir.

Japonya ile yapılan STA'da da balıkçılık ve su ürünleri ticaretiyle ilgili önemli düzenlemeler yapılmıştır. Taraflar, okyanus ve denizlerdeki balık kaynaklarının sürdürülebilir yönetimi ile ekosistemin korunması alanlarında akdedilmiş bulunan uluslararası sözleşmelerin onaylanıp, başta BM Uluslararası Deniz Hukuku sözleşmesi olmak üzere uygulanmaları konusunda görüş birliğine varmışlardır. AB'nin Kanada ile yapmış olduğu CETA (Comprehensive Economic and Trade Agreement) anlaşmasında da balıkçılık ve su ürünleriyle ilgili özel düzenlemeler yapılmıştır. Buna göre taraflar, uluslararası yükümlülükleriyle uyumlu bir şekilde, gözlemci programları, gemi izleme programları, aktarma kontrolü, denizde yapılacak denetimler, liman kontrolleri vb. yaptırımlar gibi etkili izleme, kontrol ve gözetim tedbirlerini benimsemeyi veya sürdürmeyi taahhüt etmişlerdir. Ayrıca, balık stoklarının korunması ve aşırı avlanmanın önlenmesi konularında iş birliği yapmayı kararlaştırmışlardır. Öte yandan, tarafların üyesi, gözlemcisi olduğu veya sözleşme tarafı olmayan ülkelerle iş birliği yaptığı bölgesel balıkçılık yönetimi kuruluşlarıyla iş birliği yapmayı da taahhüt etmişlerdir. MERCOSUR ile yapılan anlaşmada tarafların, 2015 yılında belirlenen BM 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinden biri olan "sürdürülebilir kalkınma için okyanusları, denizleri ve deniz kaynaklarını korumak ve sürdürülebilir bir şekilde kullanmak" olarak tanımlanan bu alandaki yükümlülükleri yerine getirecekleri de hükme bağlanmıştır.

Sürdürülebilir Orman Yönetimi

AB'nin yaptığı STA'larda göze çarpan bir diğer madde de tarafların ormanların korunması ve sürdürülebilir orman yönetimi konusundaki yükümlülüklerini ortaya koyan maddedir. Ayrıca, yasa dışı bir şekilde kesilmiş orman ürünlerinin ticareti ile mücadele konusunda uluslararası platformlarda iş birliği yapılması da bu madde kapsamında düzenlenmiştir.

Sorumlu Tedarik Zincirlerinin Yönetimi

Yeni dönemde yapılan STA'larda ticaret ve sorumlu tedarik zinciri yönetimi konusunda da düzenlemeler yapılmaktadır. Buna göre taraflar, sorumlu iş yapma ve kurumsal sosyal sorumluluk uygulamaları yoluyla tedarik zincirlerinin sorumlu yönetiminin önemini ve bu amacın gerçekleştirilmesinde ticaretin rolünü kabul etmektedirler.

Anlaşmaların Uygulanması, İşleyişi ve Denetlenmesine İlişkin Hükümler.

Anlaşmaların uygulanması ve bunun denetlenmesi konusu da özel maddelerde düzenlemiştir. Buna göre Birleşik Krallık STA'sının uygulanmasında yaşanacak sorunlarla ilgili olarak tarafların yerel makamları, kendilerine sunulan yeterli ve etkili hukuk yollarına sahip olacaklardır. Ayrıca, AB ve BK'nın denetim organları düzenli olarak birbirleriyle görüşecek ve iş birliği yapacaklardır. Ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkların çözümü için ise taraflar, diyalog, istişare, bilgi alışverişi ve iş birliği yoluyla her türlü çabayı göstereceklerdir. Anlaşmanın işleyiş ve uygulaması ile ilgili konularda karar alma yetkisine sahip olacak "Ticaret ve Sürdürülebilir Kalkınma Komitesi" kurulması ve bu komiteye ilgili konularda görüş bildirmek üzere bir uzmanlar kurulu (Panel of Experts) oluşturulması kararlaştırılmıştır. Benzer bir hüküm CETA Anlaşmasında da yer almıştır. Burada da tarafların, STA'nın sürdürülebilirlik seviyeleri üzerindeki etkilerini düzenli olarak izleyecekleri ve varsa gerekli önlemleri alacakları kararlaştırılmıştır. Kurumsal işleyiş konusunda bir "Ticaret ve Sürdürülebilir Kalkınma Komitesi" kurulması kararlaştırılarak, görev tanımıyla ilgili detaylar ortaya konulmuştur.

Ülkelere Özgü Düzenlenmiş Maddeler ve İçerikler

Birleşik Krallık Anlaşmasında Ortak "Biyosfer" Vurgusu ve "Enerji" Başlığına İlişkin Özel Kapsam ve Düzenlemeler

Tam adı "Avrupa Birliği ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu ile Birleşik Krallık (BK) ve Kuzey İrlanda arasında imzalanan Ticaret ve İş birliği anlaşması" olan ve kısa adıyla Brexit Anlaşması olarak adlandırılan anlaşma diğer anlaşmalara göre özel bir öneme sahiptir. Bu anlaşmada iklim hedefleri ve iklim değişikliği ile mücadele ile ilgili alınması gereken önlemlerin gerekliliği, anlaşmanın giriş kısmında yer alan ortak *Biosphere* kavramıyla ortaya konulmuştur. Moldova veya Ukrayna gibi AB sınırlarındaki ülkelerle yapılan anlaşmaların hiç birinde coğrafi yakınlık vurgusu anlaşma metinlerinde yer almamıştır.

Birleşik Krallık STA'sında enerji konusu anlaşmanın giriş bölümünde, tarafların sürdürülebilir enerjinin, yenilenebilir enerjinin, özellikle Kuzey Denizi'ndeki kıyıda uzak (off shore) enerji üretiminin ve enerji verimliliğinin faydalarını kabul ederler" şeklindeki ifadeyle yer almıştır. Enerji ile ilgili

düzenlemelerin amacı, taraflar arasında enerji ve hammadde alanlarında ticareti ve yatırımı kolaylaştırmak ve arz güvenliği ile çevresel sürdürülebilirliği desteklemek, özellikle bu alanlarda iklim değişikliğine karşı mücadeleye katkıda bulunmak olduğu belirtilmiştir.

Anlaşmada enerji konusuna “Güvenli ve Sürdürülebilir Enerji” adı altında ayrı bir başlık ayrılarak yenilenebilir enerji ve enerji verimliliği konusundaki kararlılık ortaya konmuştur. Tarafların, özellikle insanlık için yaşamsal bir tehdit oluşturan iklim değişikliğine karşı mücadele bağlamında güvenli, uygun maliyetli ve sürdürülebilir bir enerji sisteminin ve çevresel sürdürülebilirliğin önemini kabul ettikleri belirtilmiştir. Aynı başlık altında enerji ve çevre koşullarına yönelik sübvansiyonlar ile ilgili istisnai düzenlemeler de yer almıştır. İncelenen anlaşmalar içinde yalnızca BK ile yapılan yakın tarihli anlaşmada “enerji” için özel bir bölüm veya başlık ayrılmıştır.

Japonya Anlaşmasındaki Özel Hüküm

AB ile Japonya arasında yapılan STA’da taraflar, bu anlaşmanın, TSK bölümünde ekonomik kalkınma, sosyal kalkınma ve çevre korumanın, sürdürülebilir kalkınmanın karşılıklı olarak birbirini güçlendiren bileşenleri olduğunu kabul ettiklerini beyan etmişlerdir. Buradaki amacın esas itibarıyla tarafların çevre veya çalışma standartlarını uyumlaştırmak olmadığı, daha çok, aralarındaki ticari ilişkileri ve iş birliğini sürdürülebilir kalkınmayı destekleyecek şekilde güçlendirmenin amaç edinildiği anlaşılmaktadır.

Birleşik Krallık Anlaşmasında Yer Alan Kesintisiz Ticaret Vurgusu

Birleşik Krallık STA’sının giriş kısmında, anlaşmanın amacının 1973’den bugüne kadar yapılan serbest ticaretin üyelik sona erdikten sonra da kesintisiz bir şekilde devam etmesini sağlamak olduğu özellikle belirtilmiştir. Bu hedefe paralel olarak, GB’nin, AB üyesi olarak yine aktif katkı sağlamış olduğu sürdürülebilirlik ve iklim değişikliğiyle mücadeleye bağlı kalması ve çevre konularındaki iş birliğinin devam etmesi gerektiği de vurgulanmıştır. Başka bir deyişle, AB’nin amacının BK’nın AB ile toplam hacmi çok yüksek olan ticareti kesintiye uğramadan sürerken aynı zamanda, BK’nın AB ile iş birliği içermeyen bağımsız bir çevre ve iklim değişikliğiyle mücadele politikası geliştirmesinin önüne geçilmesi olduğu söylenebilir. Bu sayede hem süregelen eşgüdümlü politikaların devamı hem de ilgili alanlarda uluslararası örgütlerde ve platformlardaki iş birliği ve karşılıklı desteğin güvence altına alınması sağlanmış olacaktır. Son olarak, taraflar sınır ötesi kirlilik açısından ortak bir biyosferi paylaştıkları gerçeğini dikkate alarak, Rio Çevre ve Kalkınma Deklarasyonu’nda taahhüt ettikleri gibi uluslararası kabul görmüş çevre ilkelerine saygı göstermeyi taahhüt ettiklerini beyan etmişlerdir. Bunlardan önemlileri: 14 Haziran 1992’de Rio de Janeiro’da yapılan Çevre ve Kalkınma hakkında 1992 Rio Deklarasyonu ve 9 Mayıs 1992’de New York’ta yapılan Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği

Çerçeve Sözleşmesi de dahil olmak üzere çok taraflı çevre anlaşmalarında (UNFCCC) ve 5 Haziran 1992'de Rio de Janeiro'da yapılan Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesidir (Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi).

Meksika Anlaşmasında İnsan Haklarına Saygı, Yolsuzlukla Mücadele ve Kara Para Aklama ile İlgili Düzenlemeler

Anlaşma metninde, diğer STA'lara benzer bir şekilde ticaret ve yatırıma ilişkin hükümlerin yanında işçi haklarının gözetilerek tüm İLO sözleşmelerinin onaylanıp uygulanması ile çevrenin korunmasına ilişkin uluslararası sözleşmelerin uygulanması konuları yer almaktadır. Burada farklı olan Meksika'nın özel durumundan kaynaklanan bir şekilde, yolsuzluğa karşı savaş ve kara para aklama ile mücadele etme gibi taahhütlerin de yer almasıdır. Rüşvetin devlet görevlileri ile benzer şekilde işletmeler için de suç sayılması ve yolsuzluğa bulaşan özel kişilerin veya işletmelerin kovuşturulmasının sağlanması olarak sıralanabilir. AB ve Meksika yolsuzluğun önlenmesi için çalışırken belli bazı önlemleri de hayata geçireceklerdir. Devlet görevlileri için davranış kuralları oluşturmak (code of conduct), şirketleri de personelinin etik konusunda eğitmeleri ve hesaplarını resmi olarak denetletip yayınlamaları konusunda cesaretlendirmek yine bunlardan bazılarıdır.

İki taraf da kara para aklama ile mücadele etme taahhüdünde bulunmuştur. Bu bağlamda ülkelerinde bulunan banka hesaplarının, vakıf veya fonların gerçek sahiplerinin bilinmesi ve vergi daireleri ile yargı kurumlarının ve diğer ilgili makamların bu bilgilere tam erişimlerinin sağlanması da gerekmektedir.

Ticaret anlaşması, AB ile Meksika arasındaki iş birliğini ve insan hakları, güvenlik ve adalet alanlarında düzenli üst düzey toplantıları güçlendirecek bir yapıya sahiptir. Sivil toplumun rolünün artırılmasının yanı sıra Meksika'da insan haklarını, sosyal uyumu ve güvenliği teşvik etmek için sivil toplum kuruluşları tarafından uygulanan projelerin desteklenmesi de anlaşmanın amaçlarından biridir. Yeni anlaşma, AB ve Meksika'nın sendikalar, çevre örgütleri insan hakları grupları, meslek kuruluşları, gazeteciler, akademi ve düşünce kuruluşları ile iletişimini güçlendirmeyi amaçlamaktadır.

İşgücü Piyasası ve Çalışma Hayatına İlişkin Maddeler

Kanada ile yapılmış olan STA'da taraflar işgücü ve istihdam koşullarına ilişkin özel hükümler getirmişler ve temel çalışma standartlarını kapsayan insana yakışır iş konusunda daha fazla politika tutarlılığının ve yüksek düzeyde işgücü korumasının ve bunların etkili bir şekilde uygulanmasının değerini ortaya koymuşlardır. Bu alanlar da alınacak önlemlerin ihracat da dahil olmak üzere ekonomik verimlilik, yenilikçilik ve üretkenlik üzerinde önemli bir etki yapabileceğini kabul etmişlerdir.

AB ile Kolombiya ve Peru arasında yapılan STA'da taraflar, kendi topraklarında yasal olarak istihdam edilen göçmen işçiler de dahil olmak üzere, çalışanlara yönelik her türlü ayrımcılığı ortadan kaldırmak amacıyla, çalışma koşulları bakımından tüm çalışanlara eşit muamele etmeyi desteklemeyi kabul etmişlerdir (bkz. EU-Colombia - Peru STA, 2012).

Sürdürülebilir Orman Yönetimi

Coğrafi konum ve bitki örtüsü bakımından farklılaşan MERCOSUR üyesi ülkelerle ve Kanada ile yapılan anlaşmalarda taraflar, sürdürülebilir orman yönetiminin önemini ve bu amaca ulaşmada ticaretin, koruma ve sürdürülebilir kullanım için orman yenilemenin son derece önemli olduğunu kabul etmişlerdir. MERCOSUR ile yapılan STA'da ayrıca, ülkelerin kanunlarına uygun olarak hasat edilen ve sürdürülebilir şekilde yönetilen ormanlardan elde edilen ürünlerin ticaretini de teşvik etmeleri gerektiği konusunda anlaşmışlardır. Öte yandan, koşullar uygun olduğu durumda ve önceden alınmış rızaları ile, bu ormanlarda yaşayan endojen veya yerel toplulukların ve yerli halkların elde ettikleri sürdürülebilir kereste ve kereste dışı orman ürünlerini tedarik zincirlerine dahil edilerek, geçimlerini arttırmanın yanı sıra ormanların korunmasının ve sürdürülebilir orman kullanımını teşvik etmenin bir aracı olarak değerlendirilmelerinin desteklenmesi gerektiği konusunda da anlaşmışlardır. Son olarak, tarafların yasa dışı ağaç kesimi ve bu şekilde elde edilmiş ürünlerin ticaretiyle mücadele için önlem alması gerektiği de vurgulanmıştır.

Emisyon Ticaret Sistemi ile İlgili Düzenlemeler

AB'nin 2009 sonrası dönemde yapmış olduğu STA'lar arasında sadece BK ve Meksika ile yaptığı anlaşmalarda Karbon emisyonlarını sınırlamayı amaçlayan Karbon fiyatlandırması ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Birleşik Krallık STA'sının 392. Maddesi Karbon fiyatlandırması adı altında düzenlenmiştir. Buna göre taraflar, etkin bir karbon fiyatlandırma sistemine sahip olacak ve bu sistem, elektrik üretimi, ısı üretimi, sanayi ve havacılık sektörlerinin neden olduğu sera gazı emisyonlarını kapsayacaktır. Tarafların ilgili karbon fiyatlandırma sistemlerinin etkinliği, sağlanan koruma seviyesini destekleyecektir. Ayrıca, havacılık sektörü de AB'nin karbon Fiyatlandırma Sistemine dahil edilecektir. Sistem, Avrupa Ekonomik Alanı'ndan BK'ya giden uçuşları kapsayacaktır.¹⁸

¹⁸ 2021 ve 2022 yıllarında AB kurumları, bu sistemi revize etmek için Emisyon Ticaret Sistemi reformunu müzakere etmiş ve revize edilen mevzuat 2023 yılında yayınlanmıştır. Bu mevzuat, havacılık sektörü için AB ETS'nin revizyonunu da içermektedir. 2023 yılında yürürlüğe girmesi planlanmış olan bu işlem sektörden gelen baskılar nedeniyle ertelenmiştir. 2026'da yapılacak bir değerlendirmenin sonuçlarına bağlı olarak kapsam, AB'den dünyanın diğer

Yine taraflar, iklim değişikliğine karşı mücadelede her bir taraf için etkili bir araç olduğu sürece Karbon Fiyatlandırma Sistemini sürdürecektir ve her koşulda koruma seviyesinin azalmasının önüne geçecektir. Ayrıca, Karbon fiyatlandırması konusunda iş birliği yaparak Karbon Fiyatlandırma Sistemlerini, bu sistemlerin bütünlüğünü koruyup, etkinliklerini artıracak şekilde birbirine bağlamaya çalışacaklardır.

AB ile Meksika arasında imzalanması planlanan STA'nın TSK konusunda ortak çalışma bölümünde, faslın amaçlarına ulaşmak için birlikte çalışmanın önemini kabul ettikleri belirtilmiştir. Düşük karbon teknolojilerini ve enerji verimliliğini teşvik etme araçları dahil olmak üzere mevcut ve gelecekteki uluslararası iklim değişikliği rejimi, ETS ile birlikte karbon fiyatlandırma uygulamasının hazırlanması ve benimsenmesi konusunda birlikte çalışacakları hükme bağlanmıştır.

AB'nin hemen yanı başında yer alan Ukrayna ve Moldova ile yapılan daha derin ve kapsamlı anlaşmalarda karbon fiyatlandırması ve ETS ile ilgili herhangi bir düzenleme olmamasına karşın, uzaktaki Meksika ile yapılması planlanan anlaşmada bu konuya yer verilmiş olması nedeniyle ülkelerin AB'ye olan coğrafi yakınlıklarının bir kriter olarak değer kazanmadığı anlaşılmaktadır. AB'nin ETS konusunda tek tip bir uygulama yerine anlaşma yapılan ülkeye göre değişen uygulamaları seçtiği görülmektedir. Ancak AB'nin 2026 yılından itibaren AB'ye ihracat yapan tüm ülkelere uygulayacağı CBAM göz önüne alındığında, Karbon ayak izini azaltmaya yönelik bir Karbon Fiyatlandırması ve ETS'nin, STA yapılmış olsun veya olmasın, AB'nin tüm ticaret ortakları tarafından üstlenilmesi ve uygulanması gerekeceği düşünülmektedir.

Türkiye'yi Bekleyen Yeni Nesil Gümrük Birliği Anlaşması

Şimdiye kadar yapılan değerlendirmelerden görüldüğü gibi, AB'nin üçüncü ülkelerle olan ticaret ve yatırımının kesintisiz bir şekilde sürdürülmesi için imzalamış olduğu ve çok uzun müzakereler sonrasında üzerinde uzlaşılan STA'lar, iklim değişikliğiyle mücadele, sürdürülebilir kalkınma, çalışanların hakları, insana yaraşır iş ilkeleri, yolsuzlukla ve kara para ile mücadele, biyolojik çeşitliliğin korunması ve çevre koruma da dahil olmak üzere birçok yeni alanda düzenlemeler içermektedir. Bu önlem ve düzenlemeler STA nedeniyle artan ticaret ve yatırıma ilişkin kuralları aşan, çok yeni ve daha kapsamlı politika

bölgelerine yapılan uçuşları da kapsayacak şekilde genişleyebilecek ve sektöre sağlanan ücretsiz tahsisatlar da aşamalı olarak kaldırılacaktır.

alanlarına etki etmektedir. Anlaşma metinlerinde formel olarak uluslararası hukuktan kaynaklanan karşılıklılık ilkesi gereği her iki taraf için de aynı yükümlülükler getirilmiş olmasına karşın, bunların hemen hepsi AB tarafından zaten planlanmış veya yerine getirilmiş düzenleme veya uygulamalar olduğundan aslında bunların tamamı, müzakeresiz ve mutlak bir şekilde STA anlaşması imzalayan ülkelere yönelik olarak ortaya konulmuştur.

Konuya AB tarafından baktığımızda ise şu değerlendirme yapılabilir. AB Komisyonu istese bile ABA'nın 3. maddesinin 5. paragrafında ortaya konulan genel ilkelere aykırı bir anlaşmayı müzakere edemeyecektir. Buna göre Birliğin üçüncü ülkelerle olan ilişkilerinde diğerleri yanında, dünyanın sürdürülebilir kalkınmasına katkıda bulunması gerekmektedir. Bu ilkeler arasında sayılmıştır. Bu bağlamda, ABİHA'nın 11. maddesinde sürdürülebilir kalkınma desteklenirken çevre korunmasına ilişkin önlemlerin, Birliğin tüm politika alanlarında dikkate alınması ve uygulanması gerektiği hükmüne yer verilmiştir. Yine, ABİHA'nın 191(1) maddesine göre, AB Çevre Politikasının bölgesel ve dünya çapındaki çevre sorunlarıyla ve özellikle iklim değişikliğiyle mücadele için uluslararası düzeyde alınan önlemleri desteklemesi gerekmektedir. Görüldüğü gibi Lizbon Anlaşmasında yer verilen sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik, sosyal ve çevresel boyutları ile iklim değişikliğiyle mücadele ve çevre politikasına ilişkin bu zorlayıcı ve bağlayıcı hükümler, AB'nin 2009 sonrasında şekillenen yeni dış ticaret politikasının hukuki temelini oluşturur.

Bu nedenle, Türkiye ile AB arasındaki GB'nin güncellenmesi söz konusu olduğunda, güncellenen metnin AB Hukukundan doğan bu yükümlülükleri karşılayan bir içeriğe sahip olması gerekir. Bu içerikte hiç kuşkusuz iklim değişikliğiyle mücadele, çevre koruma önlemleri, sürdürülebilir kalkınma, enerji, ETS, çalışma hayatına ilişkin iyileştirmeler, henüz onaylanmamış ILO protokolleri, kayıt dışı ekonomi, kara para aklanmasına ilişkin önlemler, düzensiz göç ve mülteci hakları ile ilgili konular yer alabilecektir. Türkiye ile AB arasında 1996 yılı başından bu yana yürürlükte olan GB'nin revizyonu veya güncellenmesi söz konusu olduğunda AB'nin benzer koşullar içeren zorlayıcı bir anlaşmayı Türkiye'nin önüne koyacağı şimdiden öngörülebilir. İlişkilerde uygun siyasi koşullar sağlanabilir ve GB'nin güncellenmesi aşamasına geçilebilirse 1990'lı yılların koşullarında imzalanmış olan orijinal metinden çok daha farklı bir anlaşmayla karşı karşıya kalınacaktır. Revizyon veya güncellemeden anlaşılan GB'nin sadece tarım ve hizmetler sektörleri ile kamu alımlarını kapsayacak şekilde genişletilmesi olmamalıdır. AB'nin diğer ülkelerle 2009 sonrası yaptığı anlaşmalara benzer şartlarda sunulan ve çok kısıtlı müzakere olanağı verileceği düşünülen yeni bir anlaşmayı Türkiye'nin önüne koyacağı bugüne kadarki uygulamalarından anlaşılmaktadır.

AB ile Türkiye arasındaki GB'ye eklenecek ilk fasıl Ticaret ve Sürdürülebilir Kalkınma faslı olacaktır. Türkiye ile olan GB'nin kapsamı genişletildiğinde

artacak olan ticaret ve yatırımın Türkiye'nin çevre koruma, iklim değişikliğiyle mücadele, kaynak verimli ekonomiye geçiş, küresel sıcaklık artışıyla mücadele ve sera gazı emisyonlarının azaltılması gibi hedeflerini olumsuz şekilde etkilemesinin önlenmesi konusu gündeme gelecektir. AB'nin yeni ticaret politikası ve bu bağlamdaki yükümlülükleri göz önüne alındığında ticaret ve çevre ve/veya iklim değişikliğiyle mücadeleye ilişkin benzer fasıl ve maddeleri GB kapsamına alınması beklenmelidir.

AB'nin üçüncü ülkelerle bugüne kadar yapmış olduğu STA'lar tarım ürünleri ticaretini kapsam dışı bırakmıştır. GB'nin kapsamı beklentiler doğrultusunda tarım sektörünü de içine alacak şekilde genişletildiğinde, AB'nin Türkiye'den bu alandaki ilk beklentisi sürdürülebilir tarım uygulamalarını hayata geçirmesi olacaktır. Özellikle tarım sektörünün AB için hassas ve stratejik sektörlerin başında geldiği düşünüldüğünde ve buna Ortak Tarım Politikası'nın (OTP) hedef ve öncelikleri de eklendiğinde Türkiye'nin, GB'nin revizyonu ile sadece sektörel ticaretin önündeki engellerin kalkacağını düşünmesi son derece hatalı olacaktır. Aslında, AB için de üçüncü bir ülkeyle tarım ürünleri konusunda bir GB, daha önce uygulaması olmayan yeni bir boyutu ifade eder ve sonucu Türkiye'nin tarım politikasının OTP'ye kademeli uyumu ile sonuçlanacaktır. Buradaki uyumun AB ile ticarete konu olan tarımsal ürünlerden başlayarak tüm tarım sektörünü içine alması beklenebilir. Bu ön uyum hem ileriye dönük bir tam üyelik bağlamında Ankara Anlaşması'nda, Katma Protokol'de ve GB Kararında öngörüldüğü gibi Türkiye'nin tarım politikasının OTP'ye yakınlaştırılması hem de güncellenen GB ile serbestleşecek tarım ürünleri ticaretinin sorunsuz işlemesine yardımcı olacaktır.

Artacak olan tarımsal ürün ticaretinin ve bu sektöre gelecek yeni yatırımların Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınma, çevre koruma ve iklim değişikliğiyle mücadele politikalarıyla, sektörde çalışan kişilerin haklarına yönelik olumsuz etkisinin olmaması için özel koşullar öne sürülmesi de beklenmelidir. Çünkü, AB'nin münhasır yetkiye sahip olduğu tarım sektöründe, AYM'de öngörüldüğü gibi, doğrusal üretim yöntemlerinin terk edilerek döngüsellüğün sağlanmasının, kaynakların çıkarılması, üretimi ve kullanımın çevre üzerindeki olumsuz etkilerini önemli ölçüde azaltabileceği, ayrıca biyolojik çeşitlilik ile doğal sermayede yaratılmış olan hasarın giderilmesine yardımcı olacağı düşünülmektedir (Eren 2021: 191). Bu nedenle Türkiye ile AB arasındaki müzakerelerde bu konuların öne sürüleceği ve Türkiye'nin bu önceliklere uyum göstermesinin bekleneceği şimdiden öngörülebilir. Tarım sektörü ile birlikte hizmetler sektörü ile kamu alımlarının da GB kapsamına alınacağı beklendiğinden bu alanlarda da AYM öncelik ve hedeflerinin gözetileceği beklenebilir.

Yine, Türkiye'nin kara para ile mücadele amacıyla kurulmuş olan Mali Eylem Görev Gücü FATF (Financial Action Task Force)'in gri listesinde sıkça yer

alması da görüşmelerde AB tarafından öne sürülebilecek eksik veya düzeltilmesi gereken konulardan olacaktır.¹⁹ Özellikle yolsuzluk ve para aklama ile ilgili kötü bir sicile sahip olan Meksika ile yapılacak olan STA'da bu konuda önemli düzenlemeler yapılmış olduğu düşünülürse Türkiye için de benzer bir yaptırımın yeni anlaşmaya eklenebileceği varsayılabilir.

Çalışma hayatına ilişkin bazı önemli ILO sözleşme ve protokollerini imzalamaktan kaçınması veya imzaladıklarını yürürlüğe sokmamış olması konusunun da GB revizyon sürecinde gündeme gelmesi beklenmelidir. Zorla çalıştırma yasağına ilişkin ILO sözleşmesi (ILO Protocol 2014) başta olmak üzere toplam 42 sözleşme ve protokolü imzalamamış veya yürürlüğe sokmamıştır (ILO, Normlex).

GB'nin güncellenmesi sürecinde AB tarafının anlaşmaya dahil edilmesini isteyebileceği bir önemli konu da İklim değişikliğiyle mücadele politikası bağlamında olacaktır. Yeni yapılan veya güncellenmesi sağlanan STA'ları tamamında İklim Değişikliği ile mücadele konusu gündeme getirilerek bağlayıcı hükümlere dönüştürülmüştür. Türkiye'de 1990-1995 yıllarını kapsayan Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı ile birlikte iklim değişikliği kavramı literatüre girmiştir. Plan kapsamında, iklim değişikliği ile mücadele ve hava kirliliğinin önlenmesi için uygun politikaların belirlenmesi amacıyla İklim Değişikliği ve Hava Yönetimi Koordinasyon Kurulu oluşturulmuştur. 1999 yılında ekonominin büyümesiyle birlikte sağlıklı bir sosyal çevrenin ihtiyaçlarını yeniden şekillendirmek için Ulusal Çevre Eylem Planı (UEP) oluşturulmuştur. UEP ile birlikte, Türkiye'nin iklim değişikliği politikaları geliştirilmiş ve Türkiye'nin uluslararası çevre rejimindeki muadilleri ile olan ilişkilerinin yaygınlaştırılması için koordinasyonu sağlanmış ve önemli adımlar atmıştır (Selçuk, 2023, s. 10).

¹⁹ Ekim 2021'de Türkiye, AML/CFT rejiminin etkinliğini güçlendirmek için FATF ile birlikte çalışmaya yönelik üst düzey siyasi taahhütte bulunmuştur. FATF, Şubat 2024 Genel Kurulunda, Türkiye'nin eylem planını büyük ölçüde tamamladığı ve AML/TFM reformlarının uygulanmasının başladığını ve sürdürüldüğünü doğrulamak için yerinde bir değerlendirmeyi garanti ettiği yönünde ilk tespitte bulunmuştur. Uygulamanın gelecekte sürdürülebilmesi için gerekli siyasi kararlılığın sürdüğü belirtilmiştir. Türkiye aşağıdakiler de dahil olmak üzere önemli reformlar gerçekleştirmiştir: (1) risk bazlı AML/TFM denetimine yönelik yaklaşımını geliştirmek; (2) AML/CFT ihlallerine yönelik yaptırımların ve gerçek faydalanıcı gerekliliklerinin caydırıcı olmasını sağlayacak adımların atılması; (3) Mali İstihbarat Birimi için kaynakların artırılması ve üretilen mali istihbaratın kullanılması; (4) risklere uygun olarak daha karmaşık kara para aklama soruşturma ve kovuşturmalarının yürütülmesi; (5) varlık kurtarma sisteminin iyileştirilmesi; (6) BM tarafından belirlenen gruplarla ilgili TF soruşturmalarına, kovuşturmalarına ve müsaderelere öncelik verilmesi; (7) terörün finansmanına yönelik hedeflenen mali yaptırımların uygulanmasının artırılması; ve (8) geniş bir yelpazedeki NPO'lara erişimin artırılması ve NPO'ların denetiminin risk bazlı olmasını ve bağış toplama gibi meşru NPO faaliyetlerini kesintiye uğratmamasını veya engellememesini sağlayacak adımların atılması.

Görüldüğü gibi, AB yapmış olduğu STA'larda çevre ve iklim değişikliği ile ilgili uluslararası anlaşmaların onaylanıp uygulanması ile bu alanlarda uluslararası düzlemde ortak tutum ve iş birliği maddelerine yer vererek bu konuya özel önem verdiğini göstermiştir. UNFCCC kapsamında 22 Nisan 2016 tarihinde 195 ülke tarafından imzalanan Paris İklim Anlaşmasını AB, birçok AB üyesi ülke ile birlikte 5 Ekim 2016 tarihinde onaylamış olmasına rağmen Türkiye onay sürecini AB'nin imza tarihinden beş yıl sonra 11 Ekim 2021 tarihinde tamamlamıştır. Anlaşmayı hiç gecikmeden AB ile aynı tarihte veya çok kısa bir süre sonra imzalayan Kanada (18.11. 2016), Japonya (8.11.2016) ve Birleşik Krallık için STA'lara zorlayıcı hükümler koyan Birliğin, GB'ni yenilerken Anlaşmayı beş yıl sonra yürürlüğe koyan Türkiye için de benzer koşulları öne süreceğini düşünmek son derece isabetli olacaktır.

Türkiye'nin iklim değişikliği ile mücadelede geride kalması, artacak olan ticaretin bu mücadeleyi olumsuz etkilemesi, AB'nin BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin koymuş olduğu ve AYM kapsamında belirlemiş olduğu hedeflere ulaşılmasını zorlaştıran otonom tutum ve eylemlerine karşı önlem alması ve güncellenen GB'de bu konunun da gündeme getirilmesi beklenmektedir²⁰.

Enerji başlığı da AB'nin uluslararası anlaşmalardan doğan yükümlülüklerine ve AYM'de belirlemiş olduğu karbon ayak izini azaltmaya yönelik hedeflerine uygun bir şekilde müzakere edilecektir. Fosil yakıt bağımlılığının azaltılması ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı, AB'nin Yeşil Dönüşüm başlığı altında belirlediği enerji sektöründe gerçekleşecek geçişin temelini oluşturur. GB

²⁰ Ocak 2025 itibarıyla, Türkiye'nin İklim Kanunu hazırlık aşamasındadır. Taslağın amaç ve kapsamının tanımlandığı giriş bölümünde Kanunun amacının yeşil kalkınma vizyonu ve net sıfır emisyon hedefi doğrultusunda iklim değişikliğiyle mücadelede sera gazı emisyonlarının azaltılmasını, iklim değişikliğine uyumu ve bu hususlara yönelik planlama ve uygulama araçlarını düzenlemek olduğu yazmaktadır (İklim Değişikliği Kanunu Taslağı, Madde 1). Bu arada, Türkiye, Karbonsuzluk hedefi olarak 2053 yılını belirlemiştir. Sera gazı emisyonları azaltım hedefi de 2012 yılına göre, 2030 yılına kadar %41 olarak hedeflenmiştir (2030 yılında 695 Mt. CO2 eşdeğeri). Uzmanlar, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'nın sunduğu yüzde 41 azaltım hedefinin, "artıştan azaltım" olması nedeniyle, sera gazı emisyonlarını azaltmak yerine artıracığına dikkat çekmektedirler. Bakanlığın 2038'i emisyon tepe noktası (pik yıl) kabul ederek bu tarihe kadar emisyonlarını artırmayı öngördüğünü vurgulayan STA'lar, azaltımın bugünden başlaması gerektiğini, dolayısıyla tepe noktasının bugün olması ve emisyonların mutlak olarak, yani 'bugünden itibaren' azaltılmasının hedeflenmesinin gerektiğini, bunun için de azaltım hedefinin, en son ve en güncel verilerden yola çıkılarak hesaplanması gerektiğini belirtmektedirler. Bu iddiasız hedefin geçtiğimiz taraflar Toplantısı'nda alınan "daha güçlü 2030 hedefleri belirleme" kararı ile uyumsuz olduğu da öne sürülmektedir (WWF, 2022). Öte yandan, AB'nin STA yaptığı ülkelerden uluslararası anlaşmaların onaylanıp uygulanmasını istediği, uluslararası platformlarda ortak tutum ve dayanışma beklediği daha önceki bölümlerde belirtilmiştir.

güncellenirken enerji başlığı da gündeme gelebilecektir. Birleşik Krallık ile yapılmış olan anlaşmada “Güvenli ve Sürdürülebilir Enerji” adı altında ayrı bir başlık ayrılmış ve yenilenebilir enerji ve enerji verimliliği konularına özel bir vurgu yapılmıştır. İklim değişikliğine karşı etkin bir mücadele için güvenli, erişilebilir ve sürdürülebilir bir enerji sisteminin önemi ortaya konulmuştur. Birleşik Krallık STA’sında vurgulanan ortak Biyosfer vurgusu Türkiye için de yapılabilecektir. Benzer bir enerji başlığının güncellenen GB için de geçerli olacağı düşünülebilir. AB’nin Birleşik Krallık ile yapmış olduğu STA’nın müzakere edildiği 2020 yılında BK’nın elektrik ihtiyacının %43’ünün yenilenebilir enerji kaynaklarından elde edildiği düşünüldüğünde (Nationalgrid, 2024), Türkiye’nin Kasım 2024 itibarıyla elektrik üretiminde %57,2’lik yenilenebilir enerji kaynağı kullanımı²¹ ve bu alandaki zengin potansiyeli ülkeye enerji başlığı altında daha iyi bir müzakere pozisyonu sağlayacaktır. Ancak, Türkiye’nin bu başlık altındaki yükümlülükleri karşılama ve gerekli önlemleri alabilme becerisi kısa, orta ve uzun dönemde yaratabileceği finansman veya kaynak miktarı ile doğru orantılı olacaktır.

Sonuç

Türkiye ile AB arasında 1996 yılında tamamlanan ve benzersiz bir ekonomik bütünleşme modeli oluşturan GB hem içerik ve kapsam hem de uygulama ve işleyişine ilişkin önemli sorunlar yaratmaktadır. Yapıldığı dönemde tam üyeliğe geçişin ön aşaması olarak görülmüş olan ve 1990’lı yılların ruhunu taşıyan bu formatın gözden geçirilmesi gerektiği her iki tarafın ortak görüşü olarak ortaya çıkmaktadır. Her iki tarafın da ekonomik çıkar elde edeceği öngörülen ve çeşitli modelleme çalışmalarıyla kanıtlanan bu güncellenmenin gecikmesinin siyasi bazı nedenleri vardır. Bu sorunlar giderilip ilişkiler normalleştiğinde atılacak ilk adım GB’nin güncellenmesi olacaktır. O gün geldiğinde Türkiye’yi bekleyen, sadece bir kapsam genişlemesi olmayıp yeni nesil bir GB olacağı bu makalenin ana fikrini oluşturmaktadır. Bu sonuca varılmasının nedeni AB’nin, 2009 yılından bu yana yapmış olduğu ticaret ve yatırım anlaşmalarının tamamında sürdürülebilirlik, iklim değişikliği ile mücadele ve çevrenin korunmasıyla ilgili maddelerin yer almasına çalışmaktadır. Bu çalışmada AB’nin yeni yaptığı veya gözden geçirerek güncellenmesini sağladığı bazı önemli anlaşmalar incelenmiştir. Buradan çıkarılan en önemli sonuçlardan biri, AB’nin çevre koruma ve sürdürülebilir kalkınma ve iklim değişikliğiyle mücadele yanında insana yakışır istihdam politikası izlenmesine giderek daha fazla önem vermeye başladığıdır. Bu nedenle AB, yaptığı STA’lar sayesinde artacak olan ticaret ve yatırımların, anlaşmalara taraf olan ülkelerin çevre politikalarını, sürdürülebilir

²¹ 2024 yılı Kasım ayı sonu itibarıyla Türkiye’nin kurulu gücünün kaynaklara göre dağılımı; %28’i hidrolik enerji, %21,4’ü doğal gaz, %19’u kömür, %10,9’u rüzgâr, %16,8’i güneş, %1,5’i jeotermal ve %2,3’ü ise diğer kaynaklar şeklindedir (Enerji Bakanlığı, 2024).

kalkınma ve istihdam politikalarını olumsuz etkilemesinin önüne geçmeye çalışmaktadır.

AB ile Türkiye arasındaki GB'nin güncellenmesi veya yenilenmesi yapılırken Türkiye'yi nelerin bekleyebileceği, yeni anlaşma şartlarında nelerin yer alabileceği tartışılmıştır. Kapsam ve derinlik olarak öncekinden çok daha farklı olacağı varsayılan GB'nin güncellenmesi kararı, Türkiye'nin AB ile olan özgün ilişkisi nedeniyle, 1995 yılında olduğu gibi bir Ortaklık Konseyi Kararı ile alınacaktır. Yeni GB'nin içeriğinin ne olacağı konusu Türkiye kamuoyunda dar bir çevre dışında kendisine yer bulamamıştır. Ancak AB'nin yeni politika öncelikleri, Yeşil Mutabakat yükümlülükleri ve iklim değişikliğiyle mücadele ve sürdürülebilir kalkınma hedefleri göz önüne alındığında Türkiye'nin hazırlık ve ön çalışmalarını bu yönde yapması gerektiği daha iyi anlaşılacaktır.

Çok açıktır ki, iklim değişikliğiyle mücadele, çevre koruma ve sürdürülebilir kalkınma ile ilgili yeni ve kapsamlı yükümlülüklerin AB'den herhangi bir maddi destek alınmadan, tek başına karşılanmaya çalışılması son derece güçtür. Böyle bir anlaşmayı Türkiye'nin kabul edip etmemesi gerektiği konusu da ayrıca tartışılmalıdır. Bu bağlamda, GB'nin kapsamı ile ilgili olarak yapılacak değişiklik ve/veya iyileştirmelerin, yeni bir ikili anlaşma veya Ortaklık Konseyi Kararı ile yapılması yerine kısmi ve sınırlı bir revizyon yoluyla yapılmasının Türkiye için daha uygun olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Andersen, M. S., & Liefferink, D. (1997) European Environmental Policy: The pioneers. Manchester University Press.
<https://www.researchgate.net/publication/312175033_European_environmental_policy_The_pioneers>, (20 Nisan 2024).
- ATOC (2014) Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their Member States, of the one part, and Georgia, of the other part, <[https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0830\(02\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0830(02)&from=EN)>, (20 Nisan 2024).
- AYM (2019) Avrupa Yeşil Mutabakatı.
<https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_19_6691>, (20 Nisan 2024).
- Birleşik Krallık (2021) Trade and Cooperation Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community, of the one part, and the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, of the other part. 30.4.2021, Official Journal of the European Union, L 149/10, <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A22021A0430%2801%29>> , (20 Nisan 2024).
- Bong-Chul Kim, Eui-Chan Shinb, Kyung-Eun Parkc, (2023) "Establishing EU Norms as a Global Actor: Application of New Concepts in FTAs", *Journal of Global Business and Trade*, Cilt/No:19(1):75-89.
- CBAM Proposal, 2021, Proposal to a Regulation of the European Parliament and of the Council on the establishment of a Carbon Border Adjustment Mechanism (CBAM). <<https://www.euractiv.com/wp-content/uploads/sites/2/2021/06/CBAM-RegulationDraft.pdf> >, (20 Nisan 2024).
- Enerji Bakanlığı (2024) *Elektrik*, <<https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-enerji-elektrik>>, (20 Nisan 2024).
- Eren, T. M., (2021) Avrupa Ekonomik Entegrasyonu ve Avrupa'nın Yeşil Geleceği, İKV Yayınları, Yayın No 317, İstanbul.
- EU-Colombia - Peru STA (2012) Trade Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Colombia and Peru, of the other part Official Journal of the European Union, L 354, 21 December 2012. <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=OJ%3AL%3A2012%3A354%3ATOC>>, (20 Nisan 2024).

- European Commission (2015) Enhancement of EU-Turkey bilateral trade relations and modernisation of the EU-Turkey Customs Union, TRADE E2/NEAR A5, August 2015. <https://ec.europa.eu/smart-regulation/roadmaps/docs/2015_trade_035_turkey_en.pdf>, (20 Nisan 2024).
- European Commission (2016) Commission proposes to modernise the Customs Union with Turkey Brussels, 21 December 2016, <https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_16_4468>, (20 Nisan 2024).
- European Commission (2021) The EU-Turkey Customs Union and trade relations: what options for the future? In-depth analysis, Policy Department, Directorate-General for External Policies, July 2021. <[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2021/653640/EXP_O_IDA\(2021\)653640_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2021/653640/EXP_O_IDA(2021)653640_EN.pdf)>, (20 Nisan 2024).
- Eurostat (2024) EU Position in the World. <<https://ec.europa.eu/trade/policy/eu-position-in-world-trade-173>> ,(20 Nisan 2024).
- Güney Afrika (2016) Economic Partnership Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and the SADC EPA States, of the other part, 16.9.2016 EN Official Journal of the European Union L 250/1, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=OJ%3AL%3A2016%3A250%3ATOC> (20 Nisan 2024)
- Güney Kore (2015) Free trade Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and the Republic of Korea, of the other part Official Journal of the European Union, L 127, 14 May 2011, < <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=OJ%3AL%3A2011%3A127%3ATOC>>, (20 Nisan 2024).
- Harrison, J., Barbu, M., Campling, L., Richardson, B., Smith, A. (2019) "Governing Labour Standards through Free Trade Agreements: Limits of the European Union's Trade and Sustainable Development Chapters", Journal of Common Market Studies, Cilt/Sayı: 57(2): 260–277.
- ILO Normlex (2014) Information System on International Labour Standards, Up-to-date Conventions and Protocols not ratified by Türkiye. <https://webapps.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000%3A11210%3A0%3A%3ANO%3A11210%3AP11210_COUNTRY_ID%3A102893>, (20 Nisan 2024).

ILO Protocol (2014) P029- Protocol of 2014, to the Forced Labour Convention, 1930.

<https://normlex.ilo.org/dyn/nrmlx_en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:P029>, (20 Nisan 2024).

İklim Değişikliği Kanunu Taslağı (t/y).

<<https://www.baib.gov.tr/files/downloads/PageFiles/f345dbce-f055-ed11-a91b-000c29511bae/Files/ek-3.pdf>>, (20 Nisan 2024).

Japonya (2019) Proposal for a Council decision on the conclusion of the Economic Partnership Agreement between the European Union and Japan, COM/2018/192 final - 2018/0091 (NLE), <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018PC0192&from=EN>>, (20 Nisan 2024).

Jinnah, S. ve Morgera E., (2013) "Environmental Provisions in American and EU Free Trade Agreements: A Preliminary Comparison and Research Agenda", *Review of European Community & International Environmental Law*, Cilt/Sayı: 22(3):324-339.

Kanada (2017) Comprehensive Economic and Trade Agreement (CETA) between Canada, of the one part, and the European Union and its Member States, of the other part, OJ L 11, 14.1.2017, <[https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:22017A0114\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:22017A0114(01))>, (20 Nisan 2024).

Kolombiya-Peru (2013) Trade Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Colombia and Peru, of the other part , Official Journal of the European Union, L 354, 21 December 2012, <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=OJ%3AL%3A2012%3A354%3ATOC>>, (20 Nisan 2024).

Lenschov, A. ve Sprungk, C. (2010) "The Myth of a Green Europe", *Journal of Common Market Studies*, Cilt/Sayı: 48(1):133-154.

Mc Neil, J. (2020) "Exporting environmental objectives or erecting trade barriers in recent EU free trade agreements", *Australian and New Zealand Journal of European Studies*, Cilt/Sayı:12(1):40-53.

Meksika (2018) EU-Mexico agreement: The agreement in principle, <https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/mexico/eu-mexico-agreement/agreement-principle_en>, (20 Nisan 2024).

MERCOSUR (2019) New EU-MERCOSUR trade agreement The agreement in principle Brussels, 1 July 2019,

<https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2019/june/tradoc_157964.pdf>, (20 Nisan 2024).

Moldova (2016) Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their Member States, of the one part, and the Republic of Moldova, of the other part, L 260/4 Gürcistan (2016)EN Official Journal of the European Union 30.8.2014, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2014.161.01.0003.01.ENG&toc=OJ%3AL%3A2014%3A161%3>, (20 Nisan 2024).

Nationalgrid (2024) How much of our energy currently comes from renewable sources? <<https://www.nationalgrid.com/stories/energy-explained/how-much-uks-energy-renewable>>, (20 Nisan 2024).

Oberthür, S. ve Roche Kelly, C. (2008) "EU Leadership in International Climate Policy: Achievements and Challenges", *The International Spectator*, Cilt/Sayı:43(3):35-50.

OKK Kararı 1/95 (1995) Gümrük birliğinin son döneminin uygulanmaya konmasına ilişkin 1/95 sayılı Türkiye-AT Ortaklık Konseyi Kararı, Yayın no. DPT: 2596, ISBN 975192783-8. <https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/okk_tur.pdf>, (20 Nisan 2024).

Selçuk, S., F. (2023) "Uluslararası İklim Değişikliği Anlaşmaları ve Türkiye'nin Tutumu", *Ulusal Çevre Bilimleri Araştırma Dergisi*, Sayı 6(1): 9-19.

Singapur (2019) Free Trade Agreement between the European Union and the Republic of Singapore, 14.11.2019 EN Official Journal of the European Union L 294/3, <https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/singapore/eu-singapore-agreement/texts-agreements_en>, (20 Nisan 2024).

Ukrayna (2017) Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part, 29.5.2014 Official Journal of the European Union L 161/3, <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0830%2801%29&from=EN>>, (20 Nisan 2024).

Van der Putte, L. ve Orbie, J (2015) "EU Bilateral Trade Agreements and the Surprising Rise of Labour Pro-visions", *International Journal of Comparative Labour Law and Industrial Relations* Cilt/Sayı:31(3):263- 283.

Vietnam (2020) Free Trade Agreement between the European Union and the Socialist Republic of Viet Nam, 12.6.2020 Official Journal of the European

Union L 186/3, <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:L:2020:186:TOC>>, (20 Nisan 2024).

Worldbank (2014) Evaluation of the EU-Turkey Customs Union, Report No. 85830-TR, March 28, 2014, <<https://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/eca/turkey/tr-eu-customs-union-eng.pdf>>, (20 Nisan 2024).

WWF (2022) ‘‘Türkiye'nin yeni iklim hedefi, emisyonları azaltmak yerine artırıyor’’, 16 Kasım 2022, <<https://www.wwf.org.tr/?12840/Turkiyenin-yeni-iklim-hedefi-emisyonlari-azaltmak-yerine-artiriyor>>, (20 Nisan 2024)